

Rekomendacje dotyczące opracowania ram jakościowych i edukacyjnych, wytycznych i standardów usługopiekuńczych dla dzieci do lat trzech

Ekspertyza opracowana przez zespół w składzie:

Monika Abucewicz

Ewa Giermanowska

Mariola Raław

Agnieszka Sowa-Kofta

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych

Warszawa, kwiecień 2023

Spis treści

1.	Wprowadzenie	3
1.1.	Cele i wytyczne w zakresie wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi.....	4
1.2.	Zakres i metody analiz.....	6
2.	Dostęp do opieki	7
2.1.	Wnioski z analizy zapisów prawnych.....	7
2.2.	Realizacja programu MALUCH+	9
2.3.	Dostępność usług w świetle danych administracyjnych.....	10
2.4.	Wnioski z badań własnych na temat dostępności usług wczesnej edukacji i opieki.....	13
2.5.	Podsumowanie.....	16
3.	Personel systemu opieki	17
3.1.	Wnioski z analizy zapisów prawnych i programów szkoleniowych.....	17
3.2.	Wnioski z badań własnych na temat profesjonalizacji i kwalifikacji kadry wczesnej edukacji i opieki	20
3.3.	Podsumowanie.....	29
4.	Program nauczania	31
4.1.	Wnioski z analizy zapisów prawnych.....	31
4.2.	Wnioski z badań własnych na temat programów i standardów edukacji.....	33
4.3.	Podsumowanie.....	36
5.	Monitorowanie i ocena efektów opieki	37
5.1.	Wnioski z analizy zapisów prawnych.....	37
5.2.	Wnioski z badań własnych na temat monitorowania działań przez placówki wczesnej edukacji i opieki.....	39
5.3.	Podsumowanie.....	40
6.	Zarządzanie i finansowanie	41
6.1.	Wnioski z analizy zapisów prawnych.....	41
6.2.	Wnioski z badań własnych na temat zarządzania i finansowania wczesnej edukacji i opieki	44
6.3.	Podsumowanie.....	44
7.	Podsumowanie i rekomendacje	45

1. Wprowadzenie

Celem realizowanego projektu jest analiza zakresu, w jakim istniejące standardy opieki i edukacji dla dzieci do trzeciego roku życia umożliwiają dostęp do wysokiej jakości i przystępnych cenowo systemów wczesnej edukacji i opieki. Analiza stanowi element kamienia milowego A57G pn. „Wdrożenie standardów jakości opieki nad dziećmi, w tym wytycznych edukacyjnych oraz standardów usług opiekuńczych dla dzieci do lat 3, zapewniających wysoką jakość, w tym edukacyjną i opiekuńczą”, w ramach reformy A4.2. na rzecz poprawy sytuacji rodziców na rynku pracy poprzez zwiększenie dostępu do opieki nad dziećmi do lat 3 realizowanej w ramach Krajowego Planu Odbudowy i Zwiększania Odporności (KPO). Niniejszy raport stanowi podsumowanie najważniejszych wniosków z wieloetapowego badania obejmującego analizę zapisów prawnych, programów szkoleniowych, danych statystycznych oraz praktyk stosowanych przez instytucje opieki nad dziećmi do lat 3 w Polsce w celu sformułowania rekomendacji pozwalających na spełnienie zapisów KPO.

Zalecenia Rady Europy z 22 maja 2019 r. w sprawie wysokiej jakości systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem oraz Zalecenia Rady Europy w sprawie wczesnej edukacji i opieki: cele barcelońskie na 2030 r. opublikowane w 2022 r. zawierają podstawowe wytyczne do realizacji KPO w zakresie poprawy standardów jakości i dostępności opieki nad dzieckiem do lat 3.

Pojęcie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (*early childhood education and care*) jest zdefiniowane dość szeroko, obejmując, zależnie od kraju, szereg rozwiązań instytucjonalnych. Zgodnie z definicją przyjętą w krajach OECD oraz w Unii Europejskiej przyjmuje się, że wczesna opieka nad dzieckiem dotyczy wszystkich zinstytucjonalizowanych form opieki nad dziećmi od urodzenia do osiągnięcia wieku szkolnego (OECD 2016). Jak wskazane jest w Zaleceniach Rady Europy w sprawie wysokiej jakości systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem „wczesną edukację i opiekę nad dzieckiem należy rozumieć jako odnoszącą się do każdego uregulowanego uzgodnienia zapewniającego edukację i opiekę dzieciom od urodzenia do wieku rozpoczęcia obowiązków szkolnego – niezależnie od miejsca, finansowania, godzin otwarcia lub programu – i obejmującą opiekę zapewnianą przez placówki opieki nad dziećmi i przez dziennego opiekuna, opiekę finansowaną ze środków prywatnych i publicznych oraz wychowanie przedszkolne”.¹ Przy czym, nie definiuje się w sposób jednoznaczny wieku rozpoczęcia ani ukończenia tego rodzaju opieki, a rozwiązania krajowe są w tym zakresie bardzo zróżnicowane. Systemy edukacji i opieki nad dzieckiem są ściśle powiązane z innymi elementami polityki rodzinnej i polityki rynku pracy. W krajach, gdzie gwarantowane są długie, płatne urlopy rodzicielskie instytucje opieki zazwyczaj obejmują dzieci po ukończeniu pierwszego roku życia lub nawet później. W krajach, w których za priorytetową uznaje się szybką reintegrację zawodową po okresie macierzyństwa, usługi edukacji i opieki skierowane są do dzieci będących znacznie poniżej ukończenia pierwszego roku życia. I tak np. w Szwecji instytucjonalna opieka nad dzieckiem najczęściej obejmuje okres od 1-go roku życia do 6-go roku życia; w Holandii od

¹ Zalecenia Rady Europy z dnia 22 maja 2019 r. w sprawie wysokiej jakości systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, pkt. 24.

pierwszych miesięcy do 4-go roku życia. W Polsce, podobnie jak np. w Czechach, opieka nad najmłodszymi dziećmi podzielona jest na dwa etapy: okres opieki żłobkowej do ukończenia 3-go roku życia oraz okres opieki przedszkolnej do osiągnięcia wieku szkolnego. Przy czym, w Polsce obowiązek opieki formalnej dotyczy jedynie dzieci od 6-go roku życia, kiedy to dziecko zobowiązane jest do odbycia rocznego przygotowania w przedszkolu, oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej lub w innej formie opieki² Podzielone są również kompetencje w zakresie zarządzania systemem opieki: opieka instytucjonalna nad dziećmi do 3-go roku życia podlega Ministerstwu Rodziny i Polityki Społecznej, a opieka nad dziećmi od 3-go do 7-go roku życia, a więc momentu rozpoczęcia edukacji szkolnej, Ministerstwu Edukacji i Nauki. Niniejsze opracowanie koncentruje się na sytuacji dzieci najmłodszych, objętych systemem edukacji i opieki do ukończenia 3-go roku życia.

1.1. Cele i wytyczne w zakresie wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi

Zgodnie z celami sformułowanymi przez Radę Europejską w Barcelonie, w myśl Karty praw podstawowych Unii Europejskiej oraz Konwencji ONZ o prawach dziecka, wszystkie dzieci mają prawo do wysokiej jakości rozwoju we wczesnym dzieciństwie, dostępu do edukacji oraz opieki. Prawo to jest również sformułowane w Europejskim filarze praw socjalnych (11-ta zasada) opublikowanym w 2017 r. Zalecenia Rady Europy z 2019 r. dotyczące poprawy dostępu i jakości wczesnej edukacji i opieki odwołują się do obserwacji wskazujących, iż uczestnictwo w opiece formalnej przynosi korzyści wszystkim dzieciom: sprzyja osiągnięciu lepszych wyników w dalszej edukacji, zapobiega ubóstwu i przyczynia się do zmniejszenia nierówności ekonomicznych i społecznych. Przy czym, by efekty te osiągnąć niezbędna jest edukacja wysokiej jakości, wielowymiarowa – pozwalająca na rozwijanie umiejętności społecznych, empatii oraz zdobywanie wiedzy – i o inkluzywnym charakterze. Wczesna edukacja przynosi korzyści społeczne nie tylko w postaci inwestycji w przyszłość dzieci, ale również poprzez umożliwienie rodzicom uczestniczenia w rynku pracy i realizowania własnych potrzeb. Zalecenia Rady Europy z 29 listopada 2022 r. podkreślają znaczenie systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem w kontekście realizacji celów polityki rynku pracy, szczególnie w zakresie integracji kobiet na rynku pracy oraz luki płacowej między kobietami a mężczyznami, jak i długofalowych skutków społecznych w postaci zmniejszania nierówności społecznych i ekonomicznych i objęcia wsparciem grup defaworyzowanych.

Kluczowym dokumentem wyznaczającym cele w zakresie wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi są Europejska strategia w dziedzinie opieki – dla opiekunów i osób z niej korzystających oraz Zalecenia Rady Europy w sprawie wczesnej edukacji i opieki: cele barcelońskie na 2030 r. Wyznaczone w nich cele dotyczą podniesienia udziału dzieci we wczesnej edukacji i opiece, w tym zarówno dzieci do 3-go roku życia, jak i pomiędzy 3-cim rokiem życia o momentem rozpoczęcia edukacji szkolnej. Ponadto, Komisja Europejska rekomenduje:

- Zapewnienie dostępu do usług, w tym zarówno w sensie przystępności cenowej, jak i terytorialnej - na terenach miejskich i wiejskich,

² Zgodnie z art. 4 rozdziałem 2 Dz.U.2021.1082.

- Wprowadzenie uprawnień do wczesnej edukacji i opieki tak, by umożliwić łagodne przejście między okresem płatnego urlopu rodzicielskiego a opieką instytucjonalną,
- Rozwój opieki w celu zwiększenia dostępu do niej dla dzieci ze środowisk zagrożonych wykluczeniem, dzieci z niepełnosprawnościami specjalnymi potrzebami,
- Dostosowanie czasu i intensywności opieki do potrzeb rodziców tak, by umożliwić im podejmowanie odpłatnej pracy zawodowej,
- Zachęcanie do równego zaangażowania w opiekę obojga rodziców, pokonując stereotypy płciowe i wspierając przyjazną rodzinie organizację czasu pracy.

Zalecenia Rady Europy w sprawie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem z 2022 r. wskazują, że rozwój systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem oraz zwiększenie uczestnictwa dzieci we wczesnej edukacji i opiece powinny odbywać się przy poszanowaniu zróżnicowania instytucjonalnego systemów świadczenia opieki w krajach członkowskich UE. Podkreśla się, że o ile przeciętny poziom celu ustanowionego w zakresie uczestnictwa dzieci najmłodszych we wczesnej edukacji i opiece w krajach UE został osiągnięty na zakładanym w celach barcelońskich poziomie 33%, to istnieją w tym zakresie znaczne różnicowania pomiędzy krajami. W krajach, w których powyższy wskaźnik ten nie został osiągnięty, zaleca się by w kolejnych latach udział dzieci do 3-go roku życia stale wzrastał, stosownie do instytucjonalnych możliwości systemu opieki zbliżając się do nowo wytyczonego celu - udziału 45% najmłodszych dzieci w opiece. Warto podkreślić, że udział najmłodszych dzieci w opiece formalnej jest silnie powiązany zarówno z tradycjami opiekuńczymi jak i dostępnością innych instrumentów wsparcia dla rodzin z małymi dziećmi. W Polsce, stosunkowo niskie uczestnictwo dzieci najmłodszych (do ukończenia 1-go roku życia) może być powiązane m.in. z długością i wysoką dostępnością urlopów rodzicielskich.

Szczegółowe wytyczne w zakresie działań zorientowanych na poprawę jakości i dostępności usług wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi zawarte są w propozycji kluczowych ram jakości opublikowanej w 2014 r. Unijne Ramy Jakości Wczesnej Edukacji i Opieki nad Dzieckiem, stanowiące załącznik do Zaleceń Rady Europy z dnia 22 maja 2019 r. w sprawie wysokiej jakości systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, obejmują dziesięć oświadczeń dotyczących jakości pogrupowanych w pięć ogólniejszych obszarów, którymi są: dostęp, personel, program nauczania, monitorowanie i ocena oraz zarządzanie i finansowanie. Oświadczenia zawarte w wytycznych dotyczących jakości wskazują na potrzebę:

- 1) Zapewnienia usług dostępnych i przystępnych cenowo dla wszystkich rodzin i ich dzieci,
- 2) Zapewnienia usług zachęcających do udziału, zwiększających włączenie społeczne i uwzględniających różnorodność,
- 3) Zapewnienia wykwalifikowanego personelu, któremu kształcenie i doskonalenie zawodowe umożliwia wypełnianie zawodowej roli,
- 4) Zapewnienie odpowiednich warunków pracy, w tym profesjonalnego kierownictwa, które ma możliwości obserwacji, refleksji, planowania, pracy zespołowej i współpracy z rodzicami,
- 5) Wprowadzenia programu nauczania opartego na celach, wartościach i podejściach pedagogicznych umożliwiającego dzieciom pełne wykorzystanie ich potencjału,

- uwzględniając ich rozwój społeczny, emocjonalny, poznawczy i fizyczny oraz zapewniając dbałość o ich dobrostan,
- 6) Wprowadzenia programu nauczania, który wymaga od personelu współpracy z dziećmi, współpracownikami i rodzicami oraz refleksji nad stosowanymi praktykami,
 - 7) Monitorowania i oceny na dostarczającej na poziomie lokalnym, regionalnym lub krajowym informacji, które służą poprawie jakości polityki i praktyki,
 - 8) Monitorowania i oceny leżących w jak najlepszym interesie dziecka,
 - 9) Zapewnienie udziału interesariuszy jednakowo i dokładnie rozumiejących swoją rolę i obowiązki oraz wiedzących, że oczekuje się od nich współpracy z organizacjami partnerskimi,
 - 10) Wprowadzenie przepisów ustawodawczych i wykonawczych lub finansowania sprzyjającego postępowi w kierunku zapewnienia powszechnego prawa do przystępnej cenowo wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem o wysokiej jakości oraz zapewnienia, że informacje o postępach są regularnie przekazywane interesariuszom.

Prezentowana analiza, której celem jest ocena możliwości poprawy jakości i dostępności usług systemu wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi, w sposób szczegółowy odnosi się do wyżej wymienionych zaleceń i obejmuje swoim zakresem kwestie dostępności usług, kwalifikacji i warunków pracy personelu, programu nauczania, monitorowania i oceny oraz zarządzania i finansów (por. pkt 21 Zaleceń Rady Europy w sprawie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem: cele barcelońskie na 2030 r.).

1.2. Zakres i metody analiz

Poniższe rekomendacje obejmują swym zakresem kwestie zawarte w Zaleceniach Rady Europy z 2019 r. i 2022 r. oraz w Unijnych Ramach Jakości, a jej celami są ocena stopnia, w jakim opieka nad dziećmi do lat 3 w Polsce spełnia wymogi wskazane w wytycznych oraz sformułowanie rekomendacji ukierunkowanych na wypełnienie ewentualnych braków i luk w tym zakresie. Przy czym, nie wskazuje się konkretnych zapisów prawnych jakie należałoby wprowadzić, pozostawiając inicjatywę w tym zakresie organom wykonawczym i ustawodawczym.

Zaprezentowane wnioski zostały sformułowane w oparciu o kilku etapowe badania obejmujące analizę obowiązujących zapisów prawnych (Abucewicz 2023), przegląd rozwiązań w zakresie zapewnienia dostępu i jakości wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem w wybranych krajach europejskich (Sowa-Kofta 2023) oraz badania jakościowe (indywidualne wywiady pogłębione) i ilościowe (ankieta CAWI) przeprowadzone w instytucjach opieki nad dziećmi do 3 roku życia w Polsce: żłobkach, klubach dziecięcych oraz wśród podmiotów zatrudniających opiekunów. Metodologia oraz wyniki badań w sposób szczegółowy opisane są w odrębnych raportach (Giermanowska i Raław 2023, Wróblewski 2023).

2. Dostęp do opieki

W kontekście dostępności Zalecenia Rady Europy z 2022 r. wskazują na prawo wszystkich dzieci do wczesnej edukacji i opieki, w tym na zapewnienie usług dla dzieci pochodzących ze środowisk defaworyzowanych, rodzin migrantów i uchodźców oraz dzieci z niepełnosprawnościami. Podkreśla się również kwestie równego dostępu bez względu na miejsce zamieszkania i ograniczenia transportowe oraz przystępność cenową usług. Dostępności i przystępności cenowej dotyczą także zapisy pierwszego i drugiego oświadczenia zawartego w Unijnych Ramach Jakości. Oprócz wspomnianych wymiarów, wskazują one również na włączania przedstawicieli środowisk rodziców i opiekunów, w tym rodziców i opiekunów pochodzących ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym w procesy decyzyjne dotyczące opieki nad dzieckiem.

Dostępność wczesnej edukacji i opieki oceniana jest z perspektywy zapisów prawnych, realizacji przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej „Resortowego programu rozwoju instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 „MALUCH+” (od 2011 r.), analizy dostępnych danych statystycznych oraz zrealizowanych w trakcie projektu badań.

2.1. Wnioski z analizy zapisów prawnych

W Polsce dostępność systemu wczesnej edukacji i opieki, w tym dostępność cenową w odniesieniu do przepisów prawnych, regulują przede wszystkim przepisy ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. 2023 r. poz. 204 z późn.zm.).

Przepisy ustawy umożliwiają korzystanie z usług wczesnej edukacji i opieki wszystkim dzieciom, nie dyskryminując żadnej grupy społecznej. Tworzą ramy prawne zapewniające dostępność do usług wczesnej edukacji i opieki niezależnie od statusu społeczno-ekonomicznego czy zawodowego rodziców, sytuacji rodzinnej, pochodzenia etnicznego czy stopnia niepełnosprawności dziecka. W punkcie 20 Zaleceń Rady z 2022 roku czytamy m.in., że „szczególną uwagę należy zwrócić na zlikwidowanie luki w uczestnictwie dzieci zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, a także dzieci z niepełnosprawnościami lub dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych (...)” W Polsce, zgodnie z art. 11 ustawy, warunki przyjmowania dzieci ustala w statucie żłobka podmiot tworzący żłobek (podmiot może np. ustalić, że będzie przyjmował dzieci w wieku od 1 roku życia). Innymi słowy, warunki dostępności opieki dla dzieci pochodzących ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym ustalane są na poziomie administracji samorządowej. W statucie żłobka podmiot, który ten żłobek utworzył ustala także, jakie dzieci będą miały preferencje przy naborze – w szczególności dotyczy to dzieci z niepełnosprawnościami – o ile żłobek jest przystosowany do przyjmowania dzieci niepełnosprawnych (o danym rodzaju niepełnosprawności), a także dzieci z rodzin wielodzietnych.

Zalecenia Rady Europy w aspekcie dostępności zwracają również uwagę na elastyczne godziny sprawowania opieki. Ułatwiają one nie tylko dostęp do usług, ale wspierają też przyjazną rodzinie organizację czasu pracy. Przepisy ww. ustawy uwzględniają stosowne zapisy, realizując jednocześnie zapisany w Zaleceniu Rady z 2022 roku wskaźnik intensywności uczestnictwa (dotyczący przede wszystkim dostosowania czasu opieki do potrzeb rodziców oraz zapewnienia minimalnej liczby godzin opieki tygodniowo w wymiarze 25). Zgodnie z art. 12 godziny pracy żłobka lub klubu dziecięcego ustala się w regulaminie organizacyjnym, biorąc pod uwagę

opinie rodziców - w wymiarze do 10 godzin dziennie dla każdego dziecka. Jednak w szczególnie uzasadnionych przypadkach (np. rodzice muszą zostać dłużej w pracy albo pójść do lekarza po pracy) wymiar opieki w żłobku lub klubie dziecięcym może być, na wniosek rodzica dziecka, wydłużony za dodatkową opłatą. Podobnie jak dopuszczalna jest możliwość wydłużenia czasu opieki nad dzieckiem, tak też dopuszczalna jest możliwość skrócenia czasu pobytu dziecka w żłobku (podmiot tworzący żłobek może zastrzec, że dzieci będą mogły spędzać w tej instytucji np. do 5 godzin w ciągu dnia).

Kwestie przystępności cenowej również reguluje ustawa o opiece nad dziećmi do lat 3 poprzez przepisy dotyczące ponoszenia opłat z tytułu objęcia dziecka opieką w żłobku lub klubie dziecięcym oraz warunków zwolnienia z tychże opłat. Przepisy Rozdziału 8 stwarzają m.in. możliwości częściowego lub całkowitego zwolnienia rodziców od ponoszenia opłat, co zwiększa dostępność do opieki na dzieckiem dla gorzej sytuowanych rodziców i opiekunów. Dodatkowo art. 60 ust. 1 umożliwia otrzymanie dotacji celowej z budżetu gminy na dziecko objęte opieką w żłobku lub klubie dziecięcym, lub przez dziennego opiekuna. Ponadto, przepisy ósmego rozdziału wprowadzają zwolnienie żłobków, klubów dziecięcych oraz prowadzących je podmiotów z niektórych opłat.

Na poprawę przystępności cenowej usług opieki ukierunkowane są również przepisy Rozdziału 8a ww. ustawy „Dofinansowanie obniżenia opłaty za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna”. Zgodnie z art. 64c ust. 1 rodzicom dziecka, opiekunowi prawnemu lub osobie, której sąd powierzył sprawowanie opieki nad dzieckiem przysługuje dofinansowanie obniżenia opłaty za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna, o ile nie otrzymuje się na to dziecko rodzinnego kapitału opiekuńczego (RKO). Instrument pozostawia rodzicom swobodę wyboru miejsca, sposobu i zakresu opieki nad dzieckiem. Jest to dodatkowy instrument wsparcia rodziny, który poza wsparciem finansowym ułatwia – podobnie jak opisywane wyżej przepisy ustawy o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 – łączenie rodzicielstwa z pracą zawodową. Potencjalnie jest też mechanizmem mogącym prowadzić do zmniejszania ubóstwa rodzin z dziećmi. RKO został wprowadzony Ustawą z dnia 17 listopada 2021 roku o rodzinnym kapitale opiekuńczym (Dz. U. z 2021 r. poz.2270). Wskazane narzędzia dofinansowania są odpowiedzią na oczekiwania Komisji Europejskiej i Rady Europy związane z koniecznością wsparcia rodziców w kosztach opieki nad dzieckiem.

Zapisy Unijnych Ram Jakości dotyczące partycypacji rodziców i opiekunów w procesie zapewnienia edukacji i opieki realizowane są przede wszystkim poprzez stosunkowo obszerny art. 12a ww. ustawy, który tworzy podstawy prawne do utworzenia rady rodziców w żłobku lub klubie dziecięcym oraz wyposaża ją w stosunkowo szerokie kompetencje (m.in. w zakresie edukacji, spraw organizacyjnych czy wizytacji pomieszczeń żłobka lub klubu dziecięcego). Ponadto, ustawa przewiduje partycypację rodziców w opiece nad dzieckiem sprawowanej przez dziennych opiekunów. Odbywa się to poprzez pomoc jednego z rodziców w opiece nad dziećmi, jeśli w grupie jest ośmioro dzieci, lub pięcioro w przypadku dziecka niepełnosprawnego lub dziecka do 1 roku życia. Dodatkowo, ustawa przewiduje konsultacje rodziców w żłobkach i klubach dziecięcych. Zgodnie z art. 19 opiekun prowadzący zajęcia w żłobku lub klubie dziecięcym współpracuje z rodzicami dzieci uczęszczających na zajęcia, w szczególności przez prowadzenie konsultacji i udzielanie porad rodzicom w zakresie pracy z dziećmi. Natomiast art. 20 stwarza rodzicom możliwość udziału w zajęciach prowadzonych w klubie dziecięcym. Konsultacje z rodzicami

prowadzi również dzienny opiekun. Zgodnie z art. 40 ust.1. dzienny opiekun prowadzący zajęcia z dziećmi, nad którymi sprawuje opiekę, współpracuje z rodzicami tych dzieci, w szczególności przez prowadzenie konsultacji i udzielanie porad rodzicom w zakresie pracy z dziećmi.. Natomiast art. 40 ust. 2 mówi, że dzienny opiekun może korzystać z pomocy rodziców w sprawowaniu opieki nad dziećmi w czasie prowadzenia zajęć.

Należy dodać, że udział rodziców w procesie opieki zależy również od zaangażowania podmiotu prowadzącego żłobek lub klub dziecięcy. Zgodnie z art. 11 ust. 2 podmiot, który utworzył żłobek lub klub dziecięcy tworzy statut, określając w nim w szczególności m.in. zasady udziału rodziców w zajęciach prowadzonych w żłobku lub klubie dziecięcym (pkt 5).

Obowiązujące regulacje prawne stwarzają szerokie możliwości dostępu do usług wczesnej edukacji i opieki wszystkim dzieciom, w tym z rodzin należących do mniejszości, uboższych, niepełnych czy w innej niekorzystnej sytuacji.

2.2. Realizacja programu MALUCH+

Istotną rolę w zwiększaniu dostępności do usług wczesnej edukacji i opieki w ostatniej dekadzie odgrywa „Resortowy program rozwoju instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 Maluch+”. Celem programu jest zwiększenie dostępności terytorialnej i finansowej miejsc opieki w żłobkach, klubach dziecięcych i u dziennych opiekunów dla wszystkich dzieci, w tym dzieci z niepełnosprawnościami oraz wymagających szczególnej opieki, a także podwyższenie standardów opieki. Od 2011 r. przy współudziale środków z programu powstało ok. 79,8 tys. miejsc opieki dla najmłodszych dzieci, co stanowi 46% miejsc w liczbie miejsc opieki ogółem, przy czym aż 86% z nich powstało w latach 2015-2021. Program zorientowany jest na świadczenie usług w sposób równy na obszarach miejskich i wiejskich, w zamożnych i biednych środowiskach oraz w poszczególnych regionach, odpowiadając na zapisy dotyczące potrzeby zwiększenia włączenia społecznego poprzez dostępność usług dla dzieci ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym. Program nie tylko zwiększa odsetek dzieci do lat 3 objętych opieką, ale pośrednio przyczynia się do zwiększenia szans na zatrudnienie, zwłaszcza kobiet. Ponadto, ogłoszono Program na lata 2022-2029, finansowany ze środków europejskich. Nowa odsłona Programu to działanie długofalowe, które przyczyni się do wzmocnienia systemu opieki dla najmłodszych dzieci. Z corocznych edycji zmienił się na program wieloletni. Budżet nowego Programu – 5,5 mld zł ze środków europejskich oraz krajowych – pozwoli na znaczne zwiększenie liczby miejsc opieki. Celem nowej odsłony Programu jest stworzenie na obszarze całego kraju, w szczególności na terenach gmin, gdzie nie funkcjonują żadne instytucje opieki, wysokiej jakości oraz dostępnych terytorialnie i finansowo miejsc opieki nad dziećmi w żłobkach, klubach dziecięcych i u dziennych opiekunów, w tym dla dzieci z niepełnosprawnościami i wymagających szczególnej opieki. Efektem tych działań ma być 102 577 utworzonych i funkcjonujących miejsc opieki dla najmłodszych dzieci.

W ramach nowej odsłony Programu można będzie uzyskać dofinansowanie do utworzenia nowych miejsc opieki w żłobku, klubie dziecięcym i u dziennego opiekuna. Miejsca te mogą być tworzone w już istniejących instytucjach lub w nowych placówkach. Co warto zaznaczyć, dofinansowanie może pokryć do 100 proc. kosztów inwestycji, ponieważ w programie MALUCH+ 2022-2029 nie wymagany jest wkład własny.

Samorządy, jak i inne podmioty będą mogły otrzymać również dofinansowanie funkcjonowania nowoutworzonych miejsc opieki w ramach środków FERS. Takie dofinansowanie będzie przysługiwało przez 3 lata na jedno miejsce. Miesięczna kwota dofinansowania do funkcjonowania miejsca wynosi do ok. 837 zł na 1 nowoutworzone miejsce. Komponent dofinansowania do funkcjonowania nowoutworzonych miejsc jest bardzo ważny dla rodziców i opiekunów najmłodszych dzieci. Będą oni ponosić niższe opłaty za pobyt dzieci w instytucjach opieki, co wspomogłoby domowe budżety polskich rodzin w trudnej sytuacji. Program MALUCH+ stanowi więc element aktywnej polityki rodzinnej i polityki rynku pracy oraz jest działaniem przyczyniającym do zwiększenia spójności społecznej.

2.3. Dostępność usług w świetle danych administracyjnych

W Polsce od 2011 roku stopniowo wzrasta dostępność instytucjonalnej opieki nad dziećmi w wieku do lat 3, w tym przystępność cenowa. Wzrasta liczba instytucji opieki, liczba miejsc w tych instytucjach, liczba dzieci objętych opieką oraz środki publiczne i wydatki na opiekę instytucjonalną. Wśród instytucji opieki zdecydowanie przeważają żłobki i kluby dziecięce. W porównaniu z liczbą żłobków i klubów dziecięcych oraz miejsc, które oferują liczbę dziennych opiekunów jest stosunkowo niska, należy jednak zauważyć, że w 2022 roku ich liczba znacząco wzrosła (z 1 637 w 2021 roku do 2 440 w 2022 r.).

Pomimo wysiłków, udział dzieci do lat 3 w opiece formalnej w Polsce nadal jest poniżej pierwotnego celu barcelońskiego, tj. objęcia opieką 33% dzieci w wieku poniżej 3 lat.³ Należy jednak wskazać, że wskaźnik udziału dzieci w wieku 1-2 lata w różnych formach opieki instytucjonalnej stale wzrasta, choć jest silnie zróżnicowany w przekroju wieku. Wskazany w celu barcelońskim poziom został niemalże osiągnięty dla dzieci od 1 do 2-go roku życia (29% w 2021 r. i 32,7% w 2022 r.).⁴ Jednocześnie udział dzieci młodszych w opiece formalnej jest znacznie niższy, co związane jest m.in. ze stosunkowo długim (do 1-go roku) okresem korzystania z urlopów rodzicielskich. Według danych GUS korzystanie z opieki formalnej jest też silnie zróżnicowane regionalnie.

³ Według danych Eurostat (EU-SILC) wskaźnik udziału dzieci w wieku 0-3 lata wynosi 17,2% (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tepsr_sp210/default/table?lang=en), natomiast wg Banku Danych Lokalnych GUS 19,9%.

⁴ https://sdg.gov.pl/statistics_nat/1-3-a/.

Tabela 1 Odsetek dzieci w wieku 0-3 oraz 1-2 objętych różnymi formami opieki instytucjonalnej w 2021 r.

Województwo	Odsetek dzieci objętych różnymi formami opieki instytucjonalnej w wieku:	
	0-3 lata	1-2 lata
POLSKA	19,9	29,0
DOLNOŚLĄSKIE	28,5	41,8
KUJAWSKO-POMORSKIE	18,2	26,2
LUBELSKIE	16,1	23,2
LUBUSKIE	22,3	32,1
ŁÓDZKIE	17,2	25,1
MAŁOPOLSKIE	19,4	28,3
MAZOWIECKIE	23,4	34,3
OPOLSKIE	23,7	34,2
PODKARPACKIE	16,3	23,4
PODLASKIE	18,0	26,3
POMORSKIE	19,1	28,0
ŚLĄSKIE	19,2	27,7
ŚWIĘTOKRZYSKIE	13,4	19,3
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	14,0	19,9
WIELKOPOLSKIE	18,1	26,5
ZACHODNIOPOMORSKIE	23,4	34,0

Zródło: GUS Bank Danych Lokalnych

Rozwój małych podmiotów opiekuńczych następuje nie tylko w Polsce, ale również winnych krajach regionu, co prezentuje poniższy przykład.

W Czechach od 2016 r. w ramach projektu finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego rozwijane są mikrożłobki (*mikrojesle*). Zakładają one z jednej strony możliwość prowadzenia opieki formalnej w ramach gospodarstwa domowego dla dzieci własnych i z najbliższego sąsiedztwa, z drugiej zaś mają na celu aktywizację zawodową kobiet w okresie wczesnego macierzyństwa. Opieką w mikrożłobku może być objętych maksymalnie czworo dzieci w wieku od 6-go miesiąca życia do 4-go roku życia.

Mimo wzrostu liczby podmiotów świadczących opiekę nad dziećmi do lat 3 w Polsce i liczby miejsc opieki, nadal utrzymują się zdecydowane różnice w dostępności opieki instytucjonalnej międzymiastem i wsią. W 2021 r. instytucje opieki – żłobki, kluby dziecięce i dzienni opiekunowie – oferowały łącznie ok. 205 tys. miejsc, w tym ok. 25,6 tys. miejsc na terenach wiejskich. Wśród dzieci objętych opieką niewiele jest dzieci z niepełnosprawnościami. Na koniec 2021 r. w żłobkach, klubach dziecięcych i u dziennego opiekuna przebywało ok. 170,5 tys. dzieci, w tym dzieci z niepełnosprawnościami oraz wymagające szczególnej opieki stanowiły ok. 0,7% (niecałe 1,3 tys.). Należy przy tym dodać, iż mimo, że wśród najmłodszych dzieci odsetek dzieci niepełnosprawnych jest niewielki, to i tak w grupie dzieci niepełnosprawnych stosunkowo niewiele z nich objętych jest usługami wczesnej edukacji i opieki. Zgodnie z danymi GUS, odsetek dzieci niepełnosprawnych w grupie wiekowej 0 – 4 lata wynosi

niecałe 4%; w grupie wiekowej 5 – 9 lat również niecałe 4%, natomiast w grupie 10 – 14 lat ok. 6% (GUS 2021, s. 65). Dodatkowo niekorzystny wpływ na tę sytuację może mieć fakt, iż udogodnienia dla dzieci niepełnosprawnych posiadało 58,4% placówek opieki nad małymi dziećmi. Najczęściej były to pochylnie, podjazdy i platformy (37,2% ogólnej liczby placówek), łazienki przystosowane do potrzeb dzieci niepełnosprawnych (26,9%) oraz posadzki antypoślizgowe (26,4%) (GUS 2022).

Sektor prywatny oferuje trzy razy więcej miejsc niż publiczny. Pod koniec 2021 roku na terenie Polski funkcjonowało 5,0 tys. placówek opieki nad dziećmi do lat 3, w tym 4,2 tys. żłobków. Do sektora prywatnego należało trzy razy więcej placówek (75,4%) niż do sektora publicznego (24,6%) (GUS 2022). Między sektorami występują różnice w wysokości opłat – opłaty pobierane od rodziców przez podmioty sektora publicznego są niższe niż w przypadku opłat podmiotów sektora prywatnego, gdyż gminy znaczną część kosztów funkcjonowania miejsc ponoszą z własnych środków. Trzeba jednak dodać, że część gmin dofinansowuje ze swoich środków funkcjonowanie miejsc opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 w instytucjach niepublicznych, co wpływa na obniżenie opłat od rodziców (w 2021 roku o 4,6% wzrosła kwota dofinansowania w porównaniu z rokiem 2020). Należy również pamiętać o dofinansowaniu do opieki, jakie zapewnia ustawa oraz RKO.

Warto podkreślić, że w innych krajach UE stosowane są rozwiązania zwiększające dostępność cenową usług opieki bez względu na sektor jej świadczenia (publiczny vs. prywatny).

W Holandii regulacje centralne określają ogólne zasady funkcjonowania placówek, zapewnienie odpowiedniej jakości świadczeń oraz dostępu do wsparcia publicznego w opłatach za usługi. Za funkcjonowanie sektora opieki nad dziećmi w wieku od 0 do 4 roku życia odpowiedzialne jest Ministerstwo Spraw Społecznych i Zatrudnienia. Zapewnienie dostępu do opieki, kontraktowanie usług ze świadczeniodawcami oraz monitorowanie opieki jest w gestii samorządów. Przy czym, rynek opieki jest silnie sprywatyzowany (od 2005 r.). Trzy rodzaje placówek świadczą usługi opiekunów nad dziećmi poniżej 4 roku życia: prywatne centra opieki dla dzieci w wieku od urodzenia do 4 roku życia (*kinderdagverblijven*), placówki domowej opieki nad dziećmi (*gastouderopvang*) dla dzieci w wieku od urodzenia do obowiązkowego wieku szkolnego oraz (*peuterspeelzalen*) publiczne przedszkola dla dzieci w wieku 2-3 lat.

Reasumując, regulacje prawne gwarantują szeroki zakres dofinansowania zarówno podmiotów prowadzących instytucje opieki, jak też rodziców, których dziecko korzysta ze żłobka, klubu dziecięcego albo usług dziennego opiekuna. Podejmowane są również działania w zakresie rozwoju instytucjonalnego systemu wczesnej edukacji i opieki ukierunkowane są na zwiększenie jego dostępności, w tym również cenowej i w różnych formach instytucjonalnych. Zarówno zwiększenie instytucjonalnego systemu opieki (wzrost liczby instytucji i miejsc opieki oraz odsetka dzieci objętych opieką), jak również wzrost nakładów finansowych, w tym na dofinansowanie miejsc opieki nad dzieckiem wskazują na systematyczne dążenie do realizacji Zaleceń Rady UE w obszarze dostępu (działania w tym zakresie przyczyniają się do realizacji głównych zaleceń Komisji Europejskiej zawartych w Europejskiej strategii w dziedzinie opieki – dla opiekunów i osób z niej korzystających).

Nie oznacza to jednak, że popyt na usługi jest zaspokojony. Nadal obserwujemy duże

rozbieżności w dostępności terytorialnej opieki między miastem i wsią. Tymczasem w zaleceniu 25 Rada kładzie szczególny nacisk na niwelowanie różnic terytorialnych. W zaleceniu 25 czytamy m.in., że „w działaniach dotyczących dostępności należy uwzględnić nierówności terytorialne. Długi czas dojazdu związany z odległością, brakiem lub ograniczonymi możliwościami połączeń transportowych bądź zatorami komunikacyjnymi może stanowić przeszkodę dla uczestnictwa, w szczególności w przypadku dzieci z niepełnosprawnościami lub dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Obszary wiejskie i oddalone są w szczególności niekorzystnej sytuacji z powodu niedoboru lokalnych usług wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem. Takie dysproporcje terytorialne mogą spowodować pogłębienie problemów związanych z przystępnością cenową” (Zalecenie Rady w sprawie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem: cele barcelońskie na 2030 r. Rada Unii Europejskiej. Bruksela, 29 listopada 2022). Dodatkowo należy zauważyć, iż dzieci z niepełnosprawnościami stanowią znikomą grupę wśród wszystkich dzieci objętych opieką.

2.4. Wnioski z badań własnych na temat dostępności usług wczesnej edukacji i opieki

Dostępność do usług opieki stacjonarnej dla dzieci do lat 3 wiąże się zarówno z ich lokalizacją blisko domu (dostępność geograficzna), kosztami usług ponoszonymi przez rodziców/opiekunów prawnych dzieci (dostępność finansowa) oraz otwartością i dostosowaniem placówek, w tym z przygotowaniem personelu, na przyjęcie dzieci ze szczególnymi potrzebami, m.in. z niepełnosprawnością czy o odmiennym pochodzeniu etnicznym/narodowym (ten ostatni aspekt jest ważny w obliczu trwających działań wojennych na terytorium Ukrainy oraz ze względu na napływ uchodźczyń wojennych wraz z małymi dziećmi).

W badaniach ilościowym i jakościowym zapytano o postrzegane w społecznościach lokalnych deficyty podaży w sektorze opieki (tj. braki miejsc w żłobkach publicznych i niepublicznych, publicznych i niepublicznych klubach dziecięcych, u publicznych i niepublicznych opiekunów dziennych), problemy rodzin z wnoszeniem opłat za opiekę oraz kwestie przystosowania lokali, ich wyposażenia i o kompetencje kadry w odniesieniu do edukacji i opieki nad dziećmi ze szczególnymi potrzebami dzieci (co szerzej zostanie omówione w pkt 4). W odniesieniu do unijnych postulatów ułatwienia rodzicom godzenia obowiązków rodzinnych i zawodowych badania dostarczyły informacji na temat czasu przebywania dzieci i liczby godzin usług oferowanych w instytucjonalnych formach opieki stacjonarnej.

Żłobki i kluby dziecięce

Ponad połowa ankietowanych przedstawicieli kadry zarządzającej żłobków i klubów dziecięcych stwierdziła, że na terenie gminy/dzielnicy, gdzie świadczone są ich usługi, brakuje miejsc w instytucjach stacjonarnej opieki dla dzieci do lat 3 (wystarczająco dużo miejsc wskazało 27% badanych reprezentantów żłobków i 18% z klubów dziecięcych). Jednocześnie wciąż ostatnich dwóch lat około 70% badanych z obu grup (żłobki/kluby) było zmuszonych odmówić przyjęcia dziecka do instytucji, głównie ze względu na brak miejsca (tylko 2% ankietowanych ze żłobków i 5% z klubów wskazało brak możliwości pokrywania opłat przez rodziców jako powód

odmowy).

W badaniach jakościowych opiekunki i opiekunowie również zwrócili uwagę na braki miejsc w żłobkach, zwłaszcza w dużych miastach lub na terenie nowych osiedli, gdzie deweloperzy nie dbają o tworzenie infrastruktury usług społecznych. Ponadto wskazano na zjawisko tzw. "sztucznych kolejek" tworzonych przez oczekujące na miejsce dzieci, które rodzice - z obawy przed odmową - zapisują do kilku placówek. W związku z tym postulowano wprowadzenie powszechnej rejestracji elektronicznej, podobnie jak w wypadku przedszkoli.

Przystępując do badań założono, że ze względu na wprowadzania w latach 2020-2022 restrykcji sanitarnych związanych z pandemią COVID-19 (w tym w postaci całkowitych lockdownów), niektórzy rodzice mogli stracić pracę lub otrzymywali niższe zarobki (szczególnie ci zatrudnieni w branży gastronomicznej i hotelarskiej). W związku z tym - w okoliczności utraty całości lub części dochodów rodzica/ów - można było przypuszczać, że rezygnowano z odpłatnych usług opiekuńczych dla dzieci lub rodzice mogli ograniczać na nie wydatki. Tymczasem wyniki badań ankietowych wskazały, że ponad połowa przedstawicieli kadry zarządzającej żłobkami i z klubów dziecięcych nie zaobserwowała zmian w tym zakresie; jednak część z nich sygnalizowała rezygnację rodziców z usług opieki z powodu wysokości opłat za pobyt dziecka i wyżywienie. Podkreślić przy tym należy, że w okresie pandemii instytucje stacjonarnej opieki nad dziećmi do lat 3. były otwarte i pełniły zadania opiekuńcze, co nie ograniczyło dostępności do usług w miejscu zamieszkania dzieci.

Zebrano również opinie ankietowanych o postrzeganiu bieżących opłat za usługi opieki przez rodziców podopiecznych. W opinii kadry zarządzającej żłobkami i klubami rodzice dzieci oceniają wysokość wnoszonych opłat jako średnią; jednak 23% ankietowanych ze żłobków i 26% z klubów dziecięcych sądzi, że opłaty są wysokie. Ankietowani z obu kategorii na ogół negatywnie wypowiadają się w kwestii podniesienia opłat w wyniku wdrożenia standardu wyższej jakości usług - ewentualną skłonność rodziców do ponoszenia wyższych kosztów usług widzą w wypadku oferowania lepszej edukacji i nieco mniejszą przy podniesieniu standardu lokalowego i sanitarnego.

W odniesieniu do czasu pracy żłobków i klubów uzyskano informacje, że prawie wszystkie (98,2%) placówki umożliwiały rodzicom pozostawienie dzieci na okres przynajmniej 9 godzin dziennie, a 2,5% - przez 6-8 godzin dziennie. Rodzice najczęściej jednak (w 68,5%) korzystali z usług żłobka przez okres 6-8 godzin dziennie, ponad dwukrotnie rzadziej zaś przez 9 godzin i dłużej (30,8%). Natomiast prawie 86% objętych badaniem klubówdziecięcych oferowało opiekę przez 9 godzin i dłużej, prawie 15% przez 6-8 godzin w trakcie dnia a 3,0% z nich nie dłużej niż przez 5 godzin dziennie. Rodzice najczęściej (w 70,2%) pozostawiali dzieci w klubie na okres 6-8 godzin dziennie, znacznie rzadziej zaś na przynajmniej 9 godzin (28,0%).

Co interesujące, badani zarządzający kadrą w żłobkach i klubach wskazali, że propozycje zmian w ofercie instytucji, które wnoszą rodzice, dotyczą głównie wydłużenia godzin świadczenia usług. Te postulaty mogą stać w sprzeczności z wyrażonymi w badaniach jakościowych oczekiwaniami kadry, aby opiekunki w żłobkach pracowały krócej (7-7,5 godziny). Prawdopodobnie zatem wydłużenie godzin pracy instytucji oznaczałoby konieczność wprowadzenia wielozmianowej organizacji pracy opiekunek, by uelastyczyć godziny przyjęć i wydawania dzieci a nie przeciążyć przy tym kadr instytucji.

Opiekunowie dzienni

Zarówno w ocenie podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych, jak i opiekunów prowadzących własną działalność gospodarczą występowały deficyty liczby miejsc w różnych typach instytucji opieki stacjonarnej dla dzieci do lat 3 (tj. w żłobkach publicznych i niepublicznych, publicznych i niepublicznych klubach dziecięcych, u publicznych i niepublicznych opiekunów dziennych) na terenie gminy/dzielnicy, w której świadczyli usługi (około połowy respondentów z każdej grupy wykazało ten problem). O braku odpowiedniej liczby miejsc dla dzieci świadczą również odmowy przyjęć dzieci (zdarzyło się to w wypadku ponad połowy pytanym samozatrudniającym się opiekunów i w wypadku 62,2% respondentów w reprezentowanych przez nich podmiotach w ciągu ostatnich dwóch lat), głównie ze względu na brak miejsc (w wypadku podmiotów zatrudniających opiekunów było 13% wskazań na niemożność poniesienia przez rodziców kosztów opieki).

Dostępność finansowa badana była w dwóch aspektach: z uwzględnieniem wpływu pandemii COVID-19 na budżety domowe i możliwości korzystania z odpłatnych usług opieki dla dzieci oraz w odniesieniu do projekcji ewentualnego wzrostu opłat ze względu na podniesienie standardu jakości opieki i edukacji. W wypadku wpływu pandemii na możliwość finansowania przez rodziców/opiekunów prawnych usług instytucji stacjonarnej opieki nad najmłodszymi dziećmi połowa badanych przedstawicieli podmiotów zatrudniających opiekunów, jak i opiekunów prowadzących działalność gospodarczą nie zauważyła rezygnacji rodziców z powodu ponoszonych kosztów pobytu dzieci, wyżywienia czy rezygnacji z zajęć dodatkowych. Ci, którzy sygnalizowali konsekwencje pandemii COVID-19 w odniesieniu do finansowej dostępności, wskazywali przede wszystkim na rezygnację dzieci z usług opiekunów dziennych oraz częstsze zaleganie rodziców z opłatami za pobyt i wyżywienie dzieci.

W perspektywie upowszechnienia dostępności przy uzyskaniu maksymalnej jakości ważne jest pytanie o skłonność rodziców do ponoszenia większego obciążenia finansowego. Podkreślić przy tym należy, że większość badanych z obu grup stwierdziło, że w ocenie rodziców wysokość kosztów oferowanych usług jest "średnia" (ani wysoka, ani niska), przy czym blisko 30% respondentów reprezentujących podmioty zatrudniające opiekunów wskazała, że uznawane są za wysokie. Na ogół badani negatywnie ocenili gotowość rodziców do podnoszenia opłat. Wyniki badań wskazują również, że w opinii kadry zarządzającej rodzice nie będą chcieli kosztów podnoszenia standardu opieki i wychowania.

Opiekunowie zatrudnieni w objętych badaniem podmiotach świadczyli opiekę zarówno w niewielkim wymiarze czasowym (5,6% nie dłużej niż 5 godzin dziennie), jak i przez dłuższe okresy w ciągu doby (44,8% przez 6-8 godzin dziennie, a 60,7% - 9 godzin dziennie i dłużej). Rodzice najczęściej jednak (w 71,1%) pozostawiali dzieci pod opieką opiekunów dziennych na czas 6-8 godzin dziennie, znacznie rzadziej zaś na przynajmniej 9 godzin (23,3%). Samozatrudnieni opiekunowie dzienni biorący udział w badaniu świadczyli opiekę zarówno w niewielkim wymiarze czasowym (2 osoby nie dłużej niż 5 godzin dziennie), jak i przez dłuższe okresy w ciągu doby (15 osób przez 6-8 godzin dziennie, a 22 - 9 godzin dziennie i dłużej). Zdaniem 24 opiekunów rodzice najczęściej jednak pozostawiali dzieci pod opieką opiekunów dziennych na okres 6-8 godzin dziennie, a według 8 osób – w przeważającej mierze na przynajmniej 9 godzin. Podobnie jak w wypadku żłobków i klubów liczba spędzonych przez dzieci godzin w opiece stacjonarnej najczęściej nie przekraczała 8.

W odniesieniu do dostępności, wynikającej z uwzględnienia różnorodności potrzeb dzieci, badani ze wszystkich grup (żłobki, kluby dziecięce, opiekunowie samozatrudnieni oraz podmioty zatrudniające opiekunów dziennych) raczej negatywnie oceniali wyposażenie, dostosowanie oraz dostępność architektoniczną dla dzieci z niepełnosprawnościami, jak również kompetencje opiekunów do pracy z dziećmi o obniżonej sprawności (więcej w pkt 4.). Natomiast kompetencje kadry w zakresie pracy z dziećmi ze środowisk defaworyzowanych ocenili raczej dobrze (więcej pkt. 4). Ponadto pracownicy żłobków, z którymi prowadzono wywiady, dobrze ocenili istnienie preferencji dla dzieci z niepełnosprawnością przy przyjęciu do żłobków. Kontrowersje wzbudzały natomiast preferencje dla rodzin wielodzietnych; wskazywano, że istotna jest aktywność zawodowa rodziców a nie liczba dzieci.

2.5. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz i wynikających z nich wniosków można proponujemy następujące rekomendacje pięć dotyczące mechanizmów poprawy dostępu do instytucji opieki, w tym dostępności cenowej.

1. Zważywszy, że zarówno respondenci badań ilościowych i jakościowych wskazywali na niedostateczną podaż miejsc opieki dla dzieci do lat 3 (tj. w żłobkach publicznych i niepublicznych, publicznych i niepublicznych klubach dziecięcych, u publicznych i niepublicznych opiekunów dziennych) na terenie gminy/dzielnicy, w której świadczyli usługi oraz różnice regionalne w odsetku dzieci do lat 3 objętych opieką, należy nadal rozwijać programy dofinansowujące miejsca w żłobkach, klubach dziecięcych i u opiekunów dziennych. Rządowy Program MALUCH+ jest dobrym rozwiązaniem w tym kierunku. Należy również zachęcać gminy do wykorzystywania innych instrumentów finansowych, które zwiększyłyby podaż miejsc opieki.
2. Warto rozważyć wprowadzenie instrumentów ograniczających tworzenie „sztucznych kolejek”, np. w postaci monitoringu zapisu konkretnego dziecka do jakiejś instytucjonalnej formy opieki stacjonarnej.
3. Należy opracować systemowe rozwiązanie, dzięki któremu rodzic miałby wiedzę nt. zagwarantowanego miejsca w instytucjach opieki stacjonarnej dla dzieci do lat 3., co zdecydowanie ułatwi powrót na rynek pracy rodziców, zwłaszcza matek.
4. W obliczu utrzymujących się znaczących różnic w dostępności do instytucji wczesnej edukacji i opieki między wsią i miastem należy nieustannie mieć na względzie potrzebę niwelowania rozbieżności w tym zakresie. Warto zauważyć, że dobrym krokiem w tym kierunku jest Program MALUCH+ Edycja 2022-2029, który stwarza możliwości zmniejszenia różnic w dostępności do systemu między wsią i miastem, dając gminom gwarancję otrzymania środków Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności oraz środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w ramach FERS.
5. Należy pamiętać o ograniczonych możliwościach podnoszenia opłat i przerzucania kosztów standaryzacji działań opiekuńczo-edukacyjnych na rodziców, co zostało wyrażone w badaniach ankietowych.
6. Należy zachęcać instytucje opieki stacjonarnej do wprowadzenia elastycznych godzin sprawowania opieki, które ułatwią dzieciom pracujących rodziców dostęp do usług oraz są zgodne z wytycznymi *work-life balance* (WLB). Większość dzieci pozostaje do 8 godzin w instytucjach opieki. Jednak zmianowa praca rodziców/rodzica, zwłaszcza w sektorach usług

w dużych miastach, może powodować konieczność późniejszego przyprowadzania dziecka i późniejszego jego odbioru.

3. Personel systemu opieki

Kwestie dotyczące odpowiednich kwalifikacji zawodowych i możliwości doskonalenia zawodowego, odpowiedniej relacji personelu do liczby dzieci objętych opieką, przygotowania programów kształcenia oraz zatrudniania specjalistów są podnoszone jako warunek wysokiej jakości opieki zarówno w Zaleceniach Rady Europy z 2019 r. i 2022 r., jak też są sformułowane w trzecim i czwartym oświadczeniu Unijnych Ram Jakości. Poniżej zaprezentowane są wnioski z analiza regulacji prawnych w zakresie przygotowania i dostępności personelu jak również wyniki badań wśród personelu instytucji opieki nad dzieckiem do lat 3.

3.1. Wnioski z analizy zapisów prawnych i programów szkoleniowych

W Polsce kwestie profesjonalizacji oraz warunków pracy i zatrudnienia kadry instytucji wczesnej edukacji i opieki są stosunkowo szczegółowo uregulowane. Kwalifikacje kadry i wymogi szkoleniowe precyzuje ustawa o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, a uzupełnia je zakres programowy szkoleń rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2011 r. w sprawie zakresu programów szkoleń dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennego opiekuna. Natomiast warunki pracy i zatrudnienia personelu reguluje przede wszystkim Kodeks Pracy, ustawa o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, ustawa o pracownikach samorządowych, rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 października 2021 r. w sprawie wynagradzania pracowników samorządowych oraz rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 10 lipca 2014 r. w sprawie wymagań lokalowych i sanitarnych, jakie musi spełniać lokal, w którym prowadzony będzie żłobek lub klub dziecięcy.

Kwestie standardu w zakresie relacji liczby personelu do liczby dzieci reguluje art. 15 ustawy o opiece nad dziećmi do lat 3. Czytamy w nim, że skład personelu zatrudnionego w żłobku lub klubie dziecięcym powinien być dostosowany do liczby dzieci uczęszczających do żłobka lub klubu dziecięcego, tzn. jeden opiekun może sprawować opiekę nad maksymalnie ośmiorgiem dzieci, a w przypadku gdy w grupie znajduje się dziecko niepełnosprawne, dzieckowymagające szczególnej opieki lub dziecko, które nie ukończyło pierwszego roku życia maksymalnie nad pięciorgiem dzieci.

Natomiast dzienny opiekun zgodnie z art. 38 ust. 1 sprawuje opiekę nad maksymalnie pięciorgiem dzieci, a w przypadku gdy w grupie znajduje się dziecko, które nie ukończyło pierwszego roku życia, jest niepełnosprawne lub wymaga szczególnej opieki, maksymalnie nad trojgiem dzieci, Zgodnie z art. 38 ust. 1a dzienny opiekun może, za zgodą wszystkich rodziców, sprawować opiekę nad maksymalnie ośmiorgiem dzieci, a w przypadku gdy w grupie znajduje się dziecko, które nie ukończyło pierwszego roku życia, jest niepełnosprawne lub wymaga szczególnej opieki, maksymalnie nad pięciorgiem dzieci – jeżeli co najmniej jedno z rodziców będzie sprawowało opiekę nad dziećmi razem z dziennym opiekunem.

Zapisy dotyczące kwalifikacji i zatrudnienia personelu sformułowane są przede wszystkim w przepisach Rozdziału 2 „Żłobek i klub dziecięcy”, Rozdziału 4 „Dzienny opiekun” oraz Rozdziału 6 „Szkolenia” ustawy o opiece nad dziećmi do lat 3. Precyzują one m.in. kwestie związane z profesjonalizacją personelu i kwalifikacjami kadry, w tym – opiekunaw żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennego opiekuna. Ustawa nakłada na personel konieczność spełniania wysokich, ściśle sprecyzowanych wymogów w zakresie posiadanych kwalifikacji oraz przebytych szkoleń. Zakres programowy szkoleń uszczegóławia rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2011r. w sprawie zakresu programów szkoleń dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennego opiekuna. Zgodnie z art. 48 ust. 1 ustawy „Programy szkoleń, o których mowa w art. 16 ust. 2 pkt 1 i 2 lit. b i ust. 3 oraz w art. 39 ust. 1 pkt 6, zatwierdza na wniosek podmiotu prowadzącego szkolenie, na okres 5 lat, minister właściwy do spraw rodziny.”

Wymogi dotyczące programów szkoleniowych dla opiekunów opisane są w rozporządzeniu wydanym na podstawie art. 49 ww. ustawy. Określa ono zakres programowy 280-godzinnego szkolenia dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym (§ 1), 80-godzinnego szkolenia uzupełniającego dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym (§ 2), 160-godzinnego szkolenia dla dziennego opiekuna (§ 4) oraz 40-godzinnego szkolenia uzupełniającego dla dziennego opiekuna (§ 5).

Zagadnienia sprecyzowane w rozporządzeniu, które muszą być ujęte w programach szkoleń, obejmują zdecydowaną większość kwestii dotyczących kompetencji i kwalifikacji personelu zawartych w oświadczeniach Unijnych Ram Jakości. Corocznie – od 2011 roku – minister do spraw rodziny zatwierdza na pięć lat listę programów szkoleń oferowanych opiekunom w żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennym opiekunom. W programach szkoleń szczegółowo opisywane są poszczególne zagadnienia, liczba godzin, podział na zajęcia teoretyczne i praktyczne, łącznie z literaturą przedmiotu do konkretnych zagadnień. Sprecyzowane są metody prowadzenia zajęć oraz środki i materiały dydaktyczne. Szkolenia zależnie od rodzaju uwzględniają wszystkie przewidziane w rozporządzeniu zagadnienia i spełniają jego wymagania. Oferta szkoleniowa dostępna jest w każdym województwie. Szkolenia skierowane są do osób fizycznych, które chcą zdobyć kwalifikacje do pracy w żłobku lub w klubie dziecięcym oraz odrębne szkolenia przeznaczone są dla osób chcących pracować jako dzienny opiekun. Określone w rozporządzeniu programy szkoleń obejmują większość zagadnień dotyczących programów nauczania we wczesnej edukacji. Większość oznacza, że w zakresie programowym szkoleń opisanym w rozporządzeniu nie ujęto w odrębny i systematyczny sposób kwestii dotyczącej ochrony i praw dziecka. (Zgodnie z trzecim oświadczeniem Unijnych Ram Jakości „(...) kompetencje personelu powinny obejmować (...) wiedzę na temat systemów ochrony dziecka i, w szerszym ujęciu, na temat praw dziecka). Poza tym jednym zagadnieniem, pozostałe kwestie są szczegółowo sprecyzowane w rozporządzeniu.

Bloki tematyczne 280-godzinnego szkolenia dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym, 80-godzinnego szkolenia uzupełniającego oraz 160-godzinnego szkolenia dla dziennego opiekuna zawierają podejścia realizujące wytyczne Zaleceń Rady Europy z 2019 r. dotyczące współpracy specjalistów, podziału na zespoły, mentoringu, itd. Wszystkie wymienione programy szkoleń, jakie precyzuje rozporządzenie, uwzględniają elementy zawarte w zaleceniach dotyczące potrzeby

tworzenia spójnych ram opieki, definiowania przez personel celów pedagogicznych i potrzebę indywidualnego podejścia do dzieci, określenia ról i procesów w odniesieniu do współpracy z rodzicami i opiekunami oraz instytucjami i personelem współpracującym. Zarówno 280-godzinne szkolenie dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym, 80-godzinne szkolenie uzupełniające oraz 160-godzinne szkolenie dla dziennego opiekuna zawierają w ramach bloków tematycznych m.in. budowanie relacji społecznych z dzieckiem, rodzicami i lokalnymi służbami odpowiedzialnymi za rozwój dziecka. Czwarte, 40-godzinne szkolenie uzupełniające dla dziennego opiekuna, skupia się na udzielaniu dziecku pierwszej pomocy, umiejętności radzenia sobie ze stresem oraz na innowacyjnych metodach stymulowania rozwoju dziecka). Warto również dodać, że zakres programowy szkoleń sprecyzowany w rozporządzeniu (tym samym programy szkoleń przygotowywane na bazie zagadnień sformułowanych w rozporządzeniu i zatwierdzone przez ministra do spraw rodziny) realizują w pewnym zakresie także trzecie oświadczenie Unijnych Ram Jakości, zapewniając odpowiednią równowagę między teorią a praktyką. W trzecim oświadczeniu czytamy m.in., że „najnowocześniejsze programy kształcenia są opracowywane wspólnie z praktykami i zapewniają odpowiednią równowagę między teorią a praktyką.” Po pierwsze, szkolenia przygotowywane na podstawie rozporządzenia powinny być przewidziane w formie warsztatów i ćwiczeń, ponadto 280-godzinne oraz 160-godzinne szkolenia powinny przewidywać praktyki zawodowe. Po drugie, nic nie stoi na przeszkodzie, żeby programy były przygotowywane wspólnie z praktykami. Zresztą, często tak się dzieje, że szkolenia są nie tylko przygotowywane, ale również prowadzone m.in. przez praktyków.

W Czechach placówka musi zapewnić opiekunom dostęp do kształcenia ustawicznego w wymiarze co najmniej 8 godzin kształcenia w zakresie opieki nad dzieckiem w roku, w tym co najmniej raz na dwa lata ukończenie kursu pierwszej pomocy dla dzieci. Cykl szkoleniowy jest opisany w podręczniku metodyki i ukierunkowany na rozwój kompetencji w zakresie zabezpieczenia podstawowych potrzeb dzieci, w tym potrzeb higienicznych, bezpieczeństwa i pracy w grupie; kompetencji zawodowych związanych z tworzeniem i wdrażaniem planu wychowawczego, pracy w grupie rówieśniczej i relacji między dziećmi a opiekunem oraz rodzicami; kompetencji w zakresie zarządzania i znajomości adekwatnych przepisów prawnych; kompetencji osobistych i społecznych związanych z odpowiednim stopniem wrażliwości na potrzeby i empatii vs. asertywności.

Wytyczne Unijnych Ram Jakości dotyczące personelu nie obejmują w bezpośredni sposób zagadnień dotyczących warunków pracy i zatrudnienia kadry wczesnej edukacji i opieki, w tym też kwestii BHP. Jednak ze względu na znaczenie, jakie mają warunki pracy, należy dodać, że kwestia wysokiej jakości infrastruktury jest w Polsce uregulowana w drobiazgowy sposób przez szereg przepisów prawnych.

Mowa przede wszystkim o ustawie o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 oraz wydanym na jej podstawie rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 10 lipca 2014 r. w sprawie wymagań lokalowych i sanitarnych, jakie musi spełniać lokal, w którym ma być prowadzony żłobek lub klub dziecięcy. Ponadto, omawiane kwestie regulują przepisy ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu i zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi; ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia oraz rozporządzeń wykonawczych wydanych na jej podstawie; rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, rozporządzenia Ministra

Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy oraz Wytyczne zachowania bezpieczeństwa zdrowotnego Głównego Inspektora Sanitarnego z dnia 31 marca 2022 r.¹ dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkole podstawowej i innych form wychowania przedszkolnego oraz instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 wydane na podstawie art. 8a ust. 5 pkt 2 ustawy z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej.⁵

Reasumując, przepisy prawne i wskazywane wyżej rozporządzenie dotyczące szkoleń realizują większość zaleceń sformułowanych przez Radę Europy i w Europejskiej strategii w dziedzinie opieki – dla opiekunów i osób korzystających z opieki, wspierając profesjonalizację kadry świadczącej usługi wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem.

Jednak wśród Zaleceń Rady Europy, jak też Europejskiej strategii opieki znajdują się zapisy, których polskie przepisy nie uwzględniają w bezpośredni sposób, bądź czynią to w niedostatecznym stopniu. Dotyczy to w szczególności kształcenia ustawicznego, zatrudnienia asystentów opieki oraz specjalistów, jak też podnoszenia prestiżu zawodów opiekuńczych.

Polskie przepisy nie nakładają na opiekunów w żłobku lub klubie dziecięcym ani na dziennych opiekunów obowiązku doszkalania, a jedynie odbycia co dwa lata szkolenia z udzielania dziecku pierwszej pomocy. To podmiot prowadzący odpowiada za rozwój swoich pracowników. W tej kwestii można tylko dodać, że zgodnie z art. 16 ust. 3, jeżeli opiekun w żłobku lub klubie dziecięcym nie pracował z dziećmi w wieku do lat 3 przez okres co najmniej 6 miesięcy bezpośrednio przed podjęciem zatrudnienia jako opiekun, to jest zobowiązany w ciągu 6 miesięcy od rozpoczęcia pracy na stanowisku opiekuna odbyć 80-godzinne szkolenie w celu uaktualnienia i uzupełnienia wiedzy oraz umiejętności.

3.2. Wnioski z badań własnych na temat profesjonalizacji i kwalifikacji kadry wczesnej edukacji i opieki

Profesjonalizacja i kwalifikacje kadry opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3 stanowią ważny element wdrażania usługi, są nie tylko wymogiem ustawowym, ale i oczekiwaniem kadry zarządzającej i pracowników. Respondenci w tym obszarze udzielali wyczerpujących odpowiedzi w badaniach jakościowych oraz w badaniu ilościowym, w tym pytaniach otwartych. Uzyskany materiał empiryczny zamieszczony w raporcie z badań ilościowych stanowić podstawę do rozpoznania potrzeb szkoleniowych i inspirację doposzerzenia programów szkoleń.

⁵ Warto przy tym zauważyć, że kwestie bezpieczeństwa i higieny pracy muszą sprostać surowym wymogom z zakresu BHP i ochrony zdrowia. Są one precyzyjnie określone i reguluje je szereg przepisów. Szczegółowe kwestie warunków zatrudnienia personelu czy bezpieczeństwa pracy, zawarte w polskim prawie tylko pośrednio wiążą się z Zaleceniami Rady, ponieważ zalecenia te nie dotyczą w bezpośredni sposób tych kwestii. Jedynie w czwartym oświadczeniu Rada UE zaleca tworzenie odpowiednich warunków pracy oraz w szóstym zaleceniu, zgodnie z którym kraje członkowskie winny dążyć do opracowania systemu, który ma zapewnić m.in. wysokiej jakości infrastrukturę wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem. W tym kontekście można powiedzieć, że polskie regulacje dotyczące warunków pracy i zatrudnienia personelu realizują Zalecenia Rady UE i są z nimi spójne.

3.2.1. Profesjonalizacja i kwalifikacje kadry

W badaniu jakościowym został zgromadzony materiał empiryczny od opiekunek i opiekunów z różnych typów instytucji. Respondenci to osoby doświadczone w opiece nad dziećmi, jednak w zależności od typu placówki ich kwalifikacje zawodowe się różnią. Większość opiekunek i opiekunów pracujących w żłobkach ukończyło studia kierunkowe lub studium podyplomowe, a potem często studia wyższe. Osoby pracujące/właściciele w klubach dziecięcych, w wielu przypadkach mają inny typ wykształcenia i później się przebranżowiły. Opiekunkiienne zatrudnione przez inne podmioty często są po kursach, niejednokrotnie pracowały w innych branżach. Opiekunkiienne samozatrudnione zazwyczaj mają doświadczenie zawodowe związane z pracą z dziećmi, np. w żłobkach. Aby zostać opiekunemdzieci można ukończyć studia wyższe lub studium/szkołę policealną lub ukończyć 280-godzinny kurs, który można odbyć online i uzyskuje się te same uprawnienia, co osoba po studiach. Nowa opcja jest dobrze przyjęta przez opiekunkiienne, gdyż mogą się szybko przebranżowić, jednak pracownicy żłobków i klubów dziecięcych mają sceptyczne nastawienie do tej formy zdobycia uprawnień.

Motywacje opiekunek i opiekunów determinujące wybór ścieżki zawodowej związanej z opieką nad dziećmi były zróżnicowane. Niezależnie od drogi dotarcia do zawodu, warto podkreślić, że większość z respondentów wskazywała, że kochają swoją pracę i przynosi im ona wiele satysfakcji. Można zatem przypuszczać, że istnieje duży zasób potencjalnych kandydatek i kandydatów, osób o różnym poziomie wykształcenia i kwalifikacji gotowych to podejmowania pracy opiekunki/opiekuna dzieci.

Niezbędne kwalifikacje opiekunki/opiekuna, wskazywane przez badanych, niezależne od miejsca pracy, to odpowiednie wykształcenie, praktyka i cechy osobowościowe. Równie ważne jest stałe podnoszenie kwalifikacji i kompetencji zawodowych. Najwięcej osób robi to poprzez szkolenia formalne i kursy organizowane przez różne instytucje. Podnoszenie kwalifikacji również odbywa się drogą nieformalną, a mianowicie poprzez wymianę doświadczeń między pracownikami. Jeśli chodzi o opiekuna dziennego, który jest samozatrudniony, to on sam decyduje o podnoszeniu kwalifikacji. Natomiast, opiekunki/owie pracujące/y w żłobkach i klubach dziecięcych, podkreślają, że pracodawcy popierają starania pracowników o podnoszenie kwalifikacji, starają się zmieniać grafiki, aby opiekunki/owie mogli brać udział w szkoleniach w godzinach pracy. W większości instytucji kadra kierownicza wynajduje różne kursy i proponuje swoim podwładnym lub też akceptuje propozycje pracowników. Jednak udział opiekunek/ów w takich wydarzeniach jest zależny od pracodawcy i od pieniędzy jakimi dysponuje jednostka. Często ich brakuje i szkolenie musi zostać opłacone prywatnie przez osobę nim zainteresowaną. Respondenci mówią, że w takiej sytuacji muszą rezygnować ze szkoleń, ponieważ ze swojej pensji nie są w stanie przeżyć i dodatkowo opłacić dodatkowych aktywności szkoleniowych.

3.2.2. Udział w szkoleniach

Żłobki i kluby dziecięce

Wyniki badań sondażowych wskazują, że podmioty świadczące usługi opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3 (tj. w żłobki, kluby dziecięce, opiekunowie dzienni) aktywnie szkolą swój personel i kadre zarządzającą, zgłaszają też nowe potrzeby szkoleniowe. Nie oznacza to jednak, że potrzeby szkoleniowe są w pełni zaspokojone. Zgodnie z postulatami edukacji ustawicznej odnoszącymi się do pracy personelu opieki, istnieje stała potrzeba podnoszenia kwalifikacji w zakresie opieki nad dziećmi, natomiast co wynika z badań, ograniczenia tworzą bariery finansowe i czasowe wynikające z możliwości godzenia czasu pracy opiekuna i udziału w szkoleniach.

W połowie żłobków (51,3%) większość opiekunek i opiekunów uczestniczyło w programach szkoleniowych związanych z ich rozwojem zawodowym w ciągu ostatniego roku, w 22,3% instytucji niewielu pracowników, a tylko w co piątej instytucji nikt się nie szkolił (20,3%). Opiekunki i opiekunowie zdobywali nowe umiejętności lub doskonalili posiadane w takich obszarach jak: przygotowanie do pełnienia roli opiekuna, przepisy regulujące pracę w żłobku, organizacja pracy w żłobku oraz pozyskiwanie funduszy, rozwój kompetencji cyfrowych, metodyka opieki nad dziećmi do lat 3, pierwsza pomoc, żywienie dzieci, higiena i bezpieczeństwo, metody wspomagania rozwoju dzieci i nowoczesnych metody pracy z dziećmi, psychologia (z zakresu deficytów rozwojowych i pracy z dziećmi autystycznymi, komunikacji z dziećmi i rodzicami, radzenia sobie z trudnymi emocjami i zachowaniami dzieci, wczesnego rozwoju dzieci, wspierania procesu adaptacji żłobkowej, również dzieci z Ukrainy, rozwoju osobistego), przepisy BHP, PPOŻ, RODO. Niektórzy pracownicy żłobków uzupełniali wykształcenie o studia podyplomowe z zakresu pedagogiki, oligofrenopedagogiki.

Zgłaszane przez przedstawicieli kadry kierowniczej dodatkowe szkolenia dla pracowników opieki w żłobku dotyczyły wymienionych powyżej tematów, a ponad to: edukacji szczepionkowej rodziców, nadwrażliwości psychoruchowej u dzieci, opieki i pracy z dziećmi z chorobami przewlekłymi, wzmożonego i obniżonego napięcia mięśniowego u dzieci, oceny rozwoju dziecka wg nowych standardów WHO, pielęgnacji dzieci, również tych ze specjalnymi potrzebami, zaspokajania specjalnych potrzeb dzieci niepełnosprawnych, najnowszych badań w zakresie wpływu treningu czystości na rozwój dziecka, treningu regulacji emocji u dzieci, wspierania psychicznego dzieci w kryzysie, wspierania rozwoju samoobsługi, metody globalnego czytania, stymulacji rozwoju mowy, wytwarzania pozytywnych nawyków u dzieci, obsługi programów komputerowych do tworzenia grafiki, etyki pracy, emisji głosu, przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu opiekunów.

Warto podkreślić, że przedstawiciele kadry kierowniczej żłobków wymieniając tematy szkoleń przekazywali również uwagi o tym, że często pokrywają się one z godzinami pracy opiekunek, co uniemożliwia im uczestnictwo. Wielu przedstawicieli żłobków podkreślało wagę organizacji szkoleń bezpłatnych, ponieważ placówki nie są w stanie pokryć kosztów dodatkowych szkolenia pracowników mimo mnogości interesujących ofert na rynku. Wyniki te są zbieżne z ustaleniami z wywiadów jakościowych realizowanych z opiekunkami/i w żłobkach.

Ponad połowa kadry kierowniczej żłobków (54,9%) uczestniczyła osobiście w jakimś szkoleniu w ciągu ostatniego roku, podczas gdy 41,4% nie miało takich aktywności. Oprócz typowych szkoleń dla opiekunów, kadra kierownicza żłobków szkoliła się w zakresie: otwierania i prowadzenia placówek opieki stacjonarnej nad dziećmi do lat 3, prawa podatkowego, kadr i płac, zamówień publicznych, pozyskiwania funduszy i korzystania z programów dofinansowania, Rodzinnego Kapitału Opiekuńczego, kontroli SANEPIDU w placówkach żywienia zbiorowego, kontroli zarządczej w jednostkach samorządu terytorialnego, rozwoju kompetencji kierowniczych, kompetencji cyfrowych, zarządzania zespołem pracowniczym adaptacji i wsparcia rodzin z Ukrainy, dostępności i równości szans dla osób z niepełnosprawnościami, wypalenia zawodowego pracowników samorządowych.

Przedstawiciele kadry kierowniczej żłobków zgłaszali zapotrzebowanie na szkolenia z następujących obszarów: podstaw programowych dla dzieci do lat 3, psychologii zarządzania, radzenia sobie ze stresem, warsztatów komunikacji interpersonalnej, mediacji, kontroli zarządczej, pisania projektów pozyskiwania środków finansowych i tworzenia dokumentacji, warsztatów dobrych praktyk kierowania żłobkami, rozwiązywania problemów kadrowych (konfliktów między pracownikami, absencji), administracji, sprawozdawczości i prowadzenia sekretariatu, budowania zespołów, zarządzania treściami w mediach społecznościowych oraz współpracy z instytucjami tj. JST, ZUS.

W prawie co trzecim klubie dziecięcym (32,7%) w ciągu ostatniego roku większość opiekunek i opiekunów brała udział w jakichś programach szkoleniowych, a w kolejnych 13,7% szkolili się niektórzy opiekunowie. W 44,0% klubów dziecięcych żaden z opiekunów nie brał udziału w programie szkoleniowym w ciągu ostatniego roku.

Opiekunki i opiekunowie brali udział w szkoleniach z zakresu m.in.: metodyki opieki nad dziećmi do lat 3, przygotowania do pełnienia zawodu opiekuna, metod wspomagania rozwoju dzieci i nowoczesnych metod pracy, psychologii (z zakresu deficytów rozwojowych i pracy z dziećmi autystycznymi, komunikacji z dziećmi i rodzicami, radzenia sobie z trudnymi emocjami i zachowaniami dzieci, wczesnego rozwoju dzieci), a także pierwszej pomocy i bezpieczeństwa, przepisów BHP i RODO. Zgłaszane przez respondentów potrzeby szkoleniowe dla opiekunów dotyczyły wymienionych powyżej tematów, a dodatkowo: tematyki zaburzeń żywienia, technik relaksacyjnych, komunikacji w zespole, mobbingu i motywowania.

Co trzeci przedstawiciel kadry kierowniczej klubu (34,5%) osobiście brał udział w programach szkoleniowych. Oprócz typowych szkoleń dla opiekunów, właściciele i zarządzający klubami szkolili się w zakresie: korzystania z technologii cyfrowych, ekonomii społecznej, otwierania i prowadzenia placówek opieki stacjonarnej nad dziećmi do lat 3, kierowania placówkami publicznymi i zarządzania zespołem, pozyskiwania funduszy, księgowości, zmieniających się przepisów prawnych (tj. kodeksu pracy, przepisów podatkowych, realizacja ustawy o opiece nad dziećmi do lat 3) i prawa pracy, żywienia i układania jadłospisów w żłobkach. Przedstawiciele kadry kierowniczej klubów dziecięcych zgłaszali zapotrzebowanie na szkolenia w zakresie: współpracy z JST, sporządzania dokumentacji placówki, warsztatów dobrych praktyk kierowania klubami i żłobkami, rozwiązywania problemów kadrowych, budowania zespołów.

Opiekunowie dzienni

W przypadku badań opiekunów dziennych, ponad połowa przedstawicieli podmiotów ich zatrudniających (52,2%) zadeklarowała, że większość opiekunów w ciągu ostatniego roku brała udział w jakichś programach szkoleniowych, a kolejne 12,2% - że szkolili się tylko niektórzy zatrudnieni przez nich opiekunowie. Częściej niż w co czwartym podmiocie (27,8%) żaden z opiekunów nie brał udziału w programie szkoleniowym w ciągu ostatniego roku.

Opiekunowie zdobywali nowe (lub szlifowali już posiadane) umiejętności w takich obszarach jak: metodyka opieki nad dziećmi do lat 3, metody wspomaganie rozwoju dzieci i nowoczesne metody pracy z dzieckiem, psychologia (z zakresu deficytów rozwojowych i pracy z dziećmi autystycznymi, komunikacji z dziećmi i rodzicami, radzenia sobie z trudnymi emocjami i zachowaniami dzieci, adaptacją, wczesnym rozwojem dzieci), oraz przepisy BHPi RODO, pierwsza pomoc, zdrowie i żywienie. Zgłaszane przez respondentów potrzeby szkoleniowe dla opiekunów dziennych oscyływały wokół wymienionych powyżej obszarów, ze szczególnym naciskiem na wczesne rozpoznawanie zaburzeń psychicznych i emocjonalnych u dzieci oraz metody skutecznej komunikacji z rodzicami dzieci.

Blisko połowa przedstawicieli podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych (45,6%) brała udział w programach szkoleniowych osobiście w ciągu ostatniego roku. Oprócz typowych szkoleń dla opiekunów, brali oni także udział w szkoleniach z zakresu RKO, budowania pozytywnych relacji pracowników z klientem w działalności klubu dziecięcego, administracji i zarządzania zespołem, funduszy unijnych, prawa pracy i zmian prawnych, a także przepisów prawnych dotyczących finansowania placówek opieki nad dziećmi do lat 3. Przedstawiciele podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych zgłaszali potrzeby organizacji szkoleń w zakresie możliwości pozyskiwania dodatkowych funduszy na działalność placówki, metod współpracy z samorządem oraz zmian prawnych.

W wypadku opiekunów samozatrudnionych (N=34), ponad połowa z nich (19 osób) zadeklarowała udział w jakichś programach szkoleniowych związanych z rozwojem zawodowym w ciągu ostatniego roku. Opiekunowie zdobywali nowe (lub szlifowali już posiadane) umiejętności w takich obszarach jak: ogólne przygotowanie do pełnienia zawodu opiekuna dziennego, przygotowanie do samodzielnego prowadzenia działalności gospodarczej, metody wychowawcze i pedagogiczne, metody wspomaganie rozwoju dzieci i nowoczesne metody pracy z dzieckiem, psychologia (w zakresie komunikacji z rodzicami, radzenia sobie z trudnymi emocjami i zachowaniami dzieci, wczesnego rozwoju dzieci), inne: terapia pedagogiczna, terapia karmienia, pierwsza pomoc.

Zgłaszane przez respondentów potrzeby szkoleniowe dla opiekunów dziennych w większości dotyczyły takich obszarów jak: współpraca i komunikacja z wymagającymi rodzicami, wczesne rozpoznawanie zaburzeń rozwojowych, ogólna psychologia dziecka oraz adaptacja i rozstanie z rodzicem.

Reasumując przedstawione wyniki badań na temat profesjonalizacji kadry, udziału w szkoleniach i zgłaszania potrzeb szkoleniowych dostrzegane jest „zapotrzebowanie na wiedzę” zarówno u opiekunek/ów żłobków, klubów dziecięcych, opiekunów dziennych, jak i kadry kierowniczej/właścicieli jednostek. Potrzebne są szkolenia typowe, konieczne dla świadczenia usług opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3, ale także specjalistyczne dostarczające pogłębioną

wiedzę oraz umiejętności z zakresu metodyki i praktyki pracy z dziećmi, współpracy z rodzicami i troski o własny dobrostan. W wypadku kadry zarządzającej niezbędna jest wiedza i ćwiczenie umiejętności z obszaru zarządzania jednostkami opieki, administrowania i przedsiębiorczości, komunikacji i budowania zespołów.

3.2.3. Warunki pracy i formy wsparcia

Ocena warunków pracy pracowników wczesnej edukacji i opieki w żłobkach i klubach dziecięcych objęła wynagrodzenia, formy zatrudnienia (umowy o pracę na czas nieokreślony, określony, umowy cywilno-prawne), organizację i czas pracy, ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, warunki BHP, poczucie pewności pracy. W wypadku opiekunów dziennych zatrudnionych przez inne podmioty oceniano formę zatrudnienia (umowę o pracę, umowę o świadczenie usług) i komunikację opiekuna/ów z podmiotem nadzorującym, a w przypadku opiekunów samozatrudnionych oceniano formę samozatrudnienia i komunikację opiekuna/ów z podmiotem nadzorującym. Ponadto w podmiotach zatrudniających opiekunów dziennych uzyskano informację o propozycjach zmian w przepisach dotyczących ich warunków pracy i zatrudnienia. Natomiast opiekunów samozatrudnionych pytano o przyczyny wyboru formy samozatrudnienia, oraz o zalety i wady tej formy.

Pozyskano także opinię na temat prestiżu (poważania zawodu) jakim darzeni są w społeczeństwie pracownicy usług opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3. Dodatkowo zebrano informację w żłobkach, klubach dziecięcych oraz u opiekunów dziennych na temat otrzymywanego wsparcia otrzymywanego przez pracowników usług opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3 w sprawach dotyczących ich warunków pracy i zatrudnienia. Uzupełnieniem omawianych kwestii są wyniki badań jakościowych.

Żłobki i kluby dziecięce

Warunki pracy pracowników opieki i wczesnej edukacji w żłobkach i klubach dziecięcych tj. warunki BHP, organizacja i czas pracy, formy zatrudnienia (umowy o pracę na czas nieokreślony, określony, umowy cywilno-prawne), poczucie pewności pracy, ubezpieczenia społeczne i zdrowotne w zdecydowanej większości instytucji oceniane są jako bardzo dobre lub dobre (od 86,9% w żłobkach ocen pozytywnych do 96,7%; w klubach od 83,3% do 97%), z wyjątkiem wynagrodzeń. W żłobkach 33,2% kadry kierowniczej uznaje wynagrodzenia za bardzo dobre lub raczej dobre, 29,7% ani dobre ani złe, a 30,1% za raczej złe lub bardzo złe, odpowiednio w klubach 40,4%, 35,7%, 16,1%.

Ocena wynagrodzeń była bardzo podobna we wszystkich rodzajach gmin. W gminach miejskich ocen pozytywnych było łącznie 33,5%, w gminach wiejskich – 35,8%, a miejsko-wiejskich – 29,3%. Widoczne było natomiast zróżnicowanie ocen ze względu na rodzaj organizatora żłobka. Przedstawiciele placówek prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego oceniali wynagrodzenia dobrze i bardzo dobrze jedynie w 24,8%, czyli dwukrotnie rzadziej niż przedstawiciele placówek prowadzonych przez osoby fizyczne (44,2% pozytywnych ocen) i osoby prawne (41,6%). Proporcja ta była odwrotna w odniesieniu do ocen negatywnych. Źle i bardzo źle poziom wynagrodzeń oceniło 40,3% przedstawicieli żłobków prowadzonych przez JST, 30,5% przedstawicieli żłobków prowadzonych przez jednostkinieposiadające osobowości prawnej, 28,6% przedstawicieli żłobków prowadzonych przez

instytucje publiczne i jedynie 19,3% przedstawicieli żłobków prowadzonych przez osoby fizyczne.

Zdecydowanie pozytywnym ocenom warunków pracy i rozbieżnym ocenom odnośnie wynagrodzeń, towarzyszy często przekonanie o niewielkim uznaniu społecznym dla zawodu opiekunki/opiekuna dzieci do lat 3. Prestiż (poważanie zawodu) jakim darzeni są pracownicy opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3 w społeczeństwie tylko przez co czwartego przedstawiciela kadry kierowniczej postrzegany jest jako bardzo duży lub duży, przeważają oceny średni i mały lub bardzo mały (odpowiednio w żłobkach: 23,6%, 38,8%, 33,6%, w klubach: 24,4%, 37,5%, 31,6%). W badaniach jakościowych podkreślano, że zawód opiekunki/opiekuna nie cieszy się poważaniem i szacunkiem w społeczeństwie, nawet wśród rodziców, co często bardzo frustruje osoby pracując. Te negatywne emocje dodatkowo wzmacnia brak faktycznej możliwości awansu zawodowego. Pracy opiekunki/opiekuna dzieci do lat 3 nie reguluje odpowiednik Karty nauczyciela. Opiekunowie nie mają ferii zimowych, jedynie planowany urlop w okresie wakacyjnym, gdy placówki są zamykane na czas przeprowadzania remontów, co uważają także za krzywdzące i obniżające prestiż zawodu.

Opiekunowie dzienni

W wypadku opiekunów dziennych zatrudnionych przez inny podmiot w zdecydowanej większości wysokie oceny (bardzo dobre lub raczej dobre) uzyskały warunki pracy takie jak: komunikacja opiekunów z podmiotami zatrudniającymi (97,8%), organizacja i czas pracy (95,6%), warunki BHP (94,4%), a także pewność pracy, ubezpieczenia społeczne i zdrowotne oraz oferowane pracownikom formy zatrudnienia (po 91,1%). Nieco niższe oceny dotyczyły wynagrodzeń, ale warto podkreślić, że 61,1% ocenia je jako bardzo dobre lub raczej dobre, 25,6% ani dobre ani złe, a tylko 8,9% jako raczej złe lub bardzo złe.

Z kolei w wypadku opiekunów dziennych prowadzących własną działalność gospodarczą ocena ich warunków pracy i zatrudnienia jest bardziej zróżnicowana. Zdecydowanie wysokie oceny (bardzo dobre lub raczej dobre, N=34 osoby) uzyskują takie wymiary warunków pracy jak: warunki BHP (31 osób), komunikacja opiekuna/ów z podmiotem nadzorującym (30 osób), poczucie pewności pracy (29 osób) oraz organizacja i czas pracy (28 osób). Pozostałe wymiary warunków pracy i zatrudnienia otrzymały niższe oceny: bardzo dobrą lub dobrą ocenę wynagrodzeń wybrało 22 opiekunów dziennych, pracy w formie samozatrudnienia - 21 osób, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych 18 osób.

Zalety wyboru formy samozatrudnienia w pracy jako opiekuna dziennego uzasadniane są możliwością pracy we własnym domu, kontroli czasu i warunków pracy przy jednoczesnej możliwości bycia ze swoim dzieckiem, pracą na własnych zasadach w tym decydowaniu o formie pracy, samorozwoju, pracy z małą grupą dzieci, czy możliwości wyboru programu edukacyjnego według własnego pomysłu. Wśród wad tej formy pracy wymieniane są: duże obciążenie czasowe (opiekun jest dostępny przez 10 godzin dziennie i ma krótki urlop), brak wsparcia dodatkowego pracownika, np. w sytuacjach kiedy choruje lub w nagłych wypadkach losowych, koszty prowadzenia działalności gospodarczej (składki ZUS, podatki, opłaty), nadmierna „papierologia”.

Ocena prestiżu (poważania zawodu) jakim darzeni są w społeczeństwie pracownicy usług opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3 nie jest wysoka. Przedstawiciele podmiotów zatrudniających opiekunów dawali następujące oceny: bardzo duży lub raczej duży 34,5%, średni 30,0%, mały lub bardzo mały 32,2%, opiekunowie samozatrudnieni, odpowiednio: 9 osób, 13 osób, 8 osób (N=34).

Podmioty zatrudniające opiekunów dziennych i opiekunowie samozatrudnieni zgłosili szereg postulatów dotyczących zmian w zakresie warunków pracy i zatrudnienia opiekunów dziennych. Przedstawiciele podmiotów zatrudniających zdecydowanie najczęściej (bo 15-storotnie) zgłaszają postulat zmiany dotyczący zwiększenia dopuszczalnej liczby dzieci przypadającej na 1 opiekuna dziennego do 8 dzieci, przy możliwości zatrudnienia drugiego opiekuna pomocniczego. Są także postulaty dotyczące umożliwienia sprawowania opieki przez kilku opiekunów w jednym pomieszczeniu (odnotowane 6 razy), zniesienia (niezwykle trudnego do zastosowania w ocenie respondentów z uwagi na potrzebę zapewnienia odpowiedniej jakości opieki) zapisu o pomocy wolontariuszy i rodziców (również 6 razy), a także zwiększenia poziomu finansowania opieki dziennej: większej dopłaty do dziecka (4), dofinansowania do zatrudnienia opiekunów (3), do wynajmu lokalu (2), podniesienie pensji i wymiaru urlopu, skrócenia czasu pracy opiekunów (4), zmniejszenia obciążeń finansowych ciążących na podmiotach zatrudniających związanych z podatkami i składkami ZUS (2). Pojawiły się także odosobnione pomysły dotyczące zniesienia przepisu o przypisaniu konkretnych opiekunów do konkretnych dzieci, umożliwienia sprawowania samodzielnej opieki nad więcej niż 5 dzieci przez jednego opiekuna pod warunkiem obecności w lokalu innych opiekunów oraz zmniejszenia liczby dzieci przypadającej na opiekuna.

Wśród opiekunów dziennych prowadzących działalność gospodarczą 13 respondentów zaproponowało zmiany w zakresie warunków pracy i zatrudnienia opiekunów dziennych. Propozycje obejmowały przede wszystkim kwestie związane ze zwiększeniem wymiaru urlopu, a także rozwiązania kwestii zastępstw w razie choroby i innych wypadków losowych. Niemal co druga propozycja (6) dotyczyła możliwości zatrudniania na umowę o pracę pomocnika, który mógłby stanowić potrzebne zastępstwo. Inne pomysły związane były z obniżeniem kosztów samozatrudnienia (składek ZUS), zmniejszeniem liczby obowiązków administracyjnych i zwiększeniem swobody działania opiekunów, zaostrzeniem wymogów odnośnie wykształcenia opiekunów, a także zwiększenia dopuszczalnej liczby dzieci mogącej pozostawać pod opieką opiekuna, tudzież uzależnienia jej od posiadanych przez sprawującego opiekę kwalifikacji.

Szczególnego namysłu wymaga sprawa zastępstw w wypadku choroby lub losowych wydarzeń powodujących nieobecność opiekuna dziennego prowadzącego działalność gospodarczą. W pytaniu zadany w ankiecie o taką sytuację w ponad połowie przypadków (19 osób, N=34) opiekunowie zmuszeni byli pozostawiać kwestię organizacji opieki na czas nieobecności rodzicom dzieci.

Reasumując wyniki badań na temat warunków pracy opiekunek i opiekunów dzieci do lat 3 w żłobkach i klubach dziecięcych, oraz opiekunów zatrudnionych można zauważyć na ogół pozytywne opinie odnoszące się do warunków BHP, organizacji i czasu pracy, form zatrudnienia, poczucia pewności pracy, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych, a wypadku opiekunów dziennych komunikacji z podmiotem zatrudniającym. Niskie oceny dotyczą przede wszystkim

wynagrodzeń w żłobkach, natomiast w klubach i u opiekunów dziennych oceny wynagrodzeń są bardziej zróżnicowane. W wypadku opiekunów samozatrudnionych niższe oceny dotyczą wyboru formy samozatrudnienia oraz ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych. Kadra zarządzająca i opiekunki/opiekunowie oczekują większych przywilejów związanych z zawodem (dłuższych urlopów, czasu wolnego, samorozwoju, awansu). Respondenci dostrzegają też niewysoki prestiż/poważanie zawodu opiekuna i wczesnej edukacji dzieci do lat 3 w społeczeństwie. Zgłaszane są konkretne propozycje zmiany przepisów dotyczących instytucji opiekuna dziennego. Przedstawiciele podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych zgłaszają postulat dotyczący zwiększenia dopuszczalnej liczby dzieci przypadającej na 1 opiekuna dziennego do 8 dzieci, przy możliwości zatrudnienia drugiego opiekuna pomocniczego, umożliwienia sprawowania opieki przez kilku opiekunów w jednym pomieszczeniu, zmniejszenia obciążeń finansowych ciężących na podmiotach zatrudniających. W wypadku opiekunów samozatrudnionych zgłaszane są także postulaty obniżenia kosztów samozatrudnienia, dłuższego urlopu i możliwości zatrudniania dodatkowych pracowników na zastępstwo.

3.2.4. Wsparcie w sprawach związanych z pracą i zatrudnieniem

Przekonanie o braku lub niewielkim wsparciu pracowników opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3 dotyczącym ich warunków pracy i zatrudnienia jest podzielane we wszystkich analizowanych typach instytucji. Przedstawiciele kadry kierowniczej żłobków, klubów dziecięcych, podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych oraz opiekunowie samozatrudnieni w zdecydowanej większości nie byli w stanie ocenić poziomu skuteczności wsparcia w tych kwestiach otrzymywanego za pośrednictwem różnych instytucji (w jednostkach administracji samorządowej, w związkach zawodowych, organizacjach pracodawców, stowarzyszeniach i fundacjach) i mniej lub bardziej formalnych kanałów informacyjnych (na forach internetowych, w grupach nieformalnych). W większości wybierali odpowiedzi trudno powiedzieć, lub występowały braki danych.

Kadra kierownicza żłobków wskazała, że opiekunki i opiekunowie dzieci do lat 3 w największym stopniu mogą liczyć na skuteczne wsparcie w sprawach warunków pracy i zatrudnienia w jednostkach administracji samorządowej (19,9%), ale 16,9% określiła je jako nieskuteczne.

Właściciele i kierownicy klubów dziecięcych za najbardziej skuteczne uznali nieinstytucjonalne formy wsparcia w postaci forów internetowych (17,0%), na kolejnym miejscu znalazły jednostki administracji samorządowej (14,3%), ale 17,3% przedstawicieli klubów określiła to wsparcie jako nieskuteczne.

Przedstawiciele podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych za najbardziej skuteczne formy wsparcia opiekunów w sprawach warunków pracy i zatrudnienia uznają nieinstytucjonalne formy wsparcia, takie jak fora internetowe (26,7%) i grupy nieformalne (22,2%), za najmniej skuteczne zaś – jednostki administracji samorządowej (6,7%). Podobnie na nieinstytucjonalne formy wsparcia mogą liczyć opiekunowie samozatrudnieni. Za najbardziej skuteczne uznali fora internetowe (12 osób) i grupy nieformalne (11 osób), 8 osób wskazało na jednostki administracji samorządowej (N=34).

Przedstawione wyniki wskazują, że opiekunowie dzieci do lat 3, będący pracownikami

najemnymi jak i samozatrudnieni w niewielkim lub w niewystarczającym (nieskutecznym) stopniu mogą liczyć na formy instytucjonalnego wsparcia w sprawach warunków pracy i zatrudnienia (jak jednostki administracji samorządowej, związki zawodowe, organizacje pracodawców, stowarzyszenia i fundacje), niekiedy posiłkują się w sprawach zawodowych formami i kanałami komunikacji mniej sformalizowanymi, z którego korzystają też w niewielkim stopniu.

3.3. Podsumowanie

W zaleceniach Rady UE z 2019 r. oraz 2022 r. oraz oświadczeniach zawartych w Unijnych Ramach jakości znajdują się wskazówki dla dalszego rozwoju standardów jakości w Polsce w odniesieniu do personelu instytucji wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi do lat 3. Znaczna część z nich jest zaadresowana przez obowiązujące przepisy prawne, niemniej badania wskazują również na potrzeby w zakresie profesjonalizacji personelu, podniesienia atrakcyjności zawodu opiekunki/opiekuna, poprawę warunków pracy, w szczególności wynagrodzeń oraz wsparcia w sprawach warunków pracy i zatrudnienia.

1. Należałoby rozważyć potrzebę podniesienia statusu zawodowego personelu instytucji wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem. Można dążyć do realizacji tego celu m.in. poprzez oferowanie ścieżek profesjonalizacji dla pracowników o niskich kwalifikacjach lub bez kwalifikacji, można rozważyć wprowadzenie zawodu asystenta, elastycznych możliwości rozwoju kariery zawodowej. Z badań wynika, że obecnie praktycznie nie istnieją satysfakcjonujące możliwości budowania i rozwoju karier zawodowych opiekunek/opiekunów, co obniża atrakcyjność zawodu i utrwała jego niewysoki prestiż, dotyczy to personelu zarówno o niskich jak i wysokich kwalifikacjach. Warto również położyć nacisk na zatrudnianie kadry pedagogicznej składającej się ze specjalistów posiadających pełne kwalifikacje zawodowe ze specjalizacją we wczesnej edukacji. Badania dowodzą, że istnieje oczekiwanie i gotowość opiekunek/opiekunów do podnoszenia kwalifikacji i kompetencji zawodowych oraz pozytywne nastawienie kadry kierowniczej, niezbędne są odpowiednie fundusze na szkolenia, a także profesjonalne wspieranie rozwoju karier/ścieżek zawodowych opiekunek/opiekunów (np. z wykorzystaniem metod mentoringu, coachingu).
2. Dostrzegany jest aktywny udział w szkoleniach i „popyt na wiedzę” zarówno u opiekunek/ów żłobków, klubów dziecięcych, opiekunów dziennych, jak i kadry kierowniczej/właścicieli jednostek. Istnieje zapotrzebowanie na szkolenia typowe, związane z podstawowymi usługami opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3, ale także specjalistyczne oferujące pogłębioną i nową wiedzę, umiejętności z zakresu metodyki i praktyki pracy z dziećmi, wsparcia psychologicznego i współpracy z rodzicami oraz troski o własny dobrostan. W wypadku kadry zarządzającej niezbędna jest wiedza i ćwiczenie umiejętności z obszaru zarządzania jednostkami opieki i zarządzania zasobami ludzkimi, administrowania i przedsiębiorczości, komunikacji i budowania zespołów. Oprócz niezbędnych funduszy na szkolenia i gwarancji udziału w szkoleniach (np. co roku, co dwa lata), potrzebne są rozwiązania z zakresu organizacji czasu pracy, umożliwiające opiekunkom/om udział w szkoleniach także w godzinach pracy (np. urlop szkoleniowy).
3. Należałoby dążyć do zapewnienia odpowiedniego poziomu wynagrodzeń, co wraz z możliwościami awansu i rozwoju zawodowego mogłoby zwiększyć atrakcyjność

zatrudnienia w sektorze wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem dla lepiej wykwalifikowanego personelu, poszukującego odpowiedniej kariery zawodowej. Wynagrodzenia zostały najgorzej ocenione w żłobkach prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego, co może wskazywać na niewystarczające fundusze będące w dyspozycji samorządów lokalnych, które jednostki te mogą przeznaczyć na opiekę dzieci do lat 3. Zdajemy sobie sprawę, że zwiększenie wynagrodzeń opiekunów, wiązałoby się z większym obciążeniem rodziców. Można się zastanowić nad wypracowaniem systemu, który powiązałby koszty opieki z jakością opieki i kompetencjami opiekunów, przy zagwarantowaniu mniejszych obciążeń dla rodzin gorzej sytuowanych.

4. Istotne jest, żeby personel miał zapewniony czas na prowadzenie działań sprzyjających jakości wykonywanych obowiązków zawodowych, takich jak ocena realizowanych działań, planowanie kolejnych, kontakty z rodzicami oraz współpraca z innymi specjalistami i dyskusja ze współpracownikami. Takie rozwiązania można zawrzeć w regulaminach organizacji pracy.
5. Można zachęcać do rekrutacji personelu spośród osób z grup migrantów lub mniejszości, ponieważ - jak czytamy w Zaleceniach - korzystne jest, jeśli skład personelu w placówkach wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem odzwierciedla różnorodność społeczeństwa. Pozyskanie takich kandydatów mogą wspierać kampanie społeczne, zachęty w ogłoszeniach o pracę, współpraca z organizacjami pozarządowymi wspierającymi migrantów. Ponadto postulujemy przygotowanie informatora dla instytucji wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi do lat 3 na temat wsparcia dzieci migrantów oraz pozyskania i przygotowania personelu opieki. Zgodnie z wytycznymi Rady UE, odpowiednie doskonalenie zawodowe powinno przygotowywać personel do przyjmowania i wspierania dzieci dwujęzycznych.
6. Korzystne może być również szkolenie personelu dotyczące pracy z grupami zróżnicowanymi językowo i kulturowo, pochodzącymi z rodzin należących do mniejszości, rodzin migrantów i rodzin o niskich dochodach. .
7. Zakres programowy szkoleń opisany w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2011 r. w sprawie zakresu programów szkoleń dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennego opiekuna należałoby uzupełnić o zagadnienia dotyczące ochrony i praw dziecka.
8. Zawody opiekuńcze w Polsce są silnie sfeminizowane, warto rozważyć działania w kierunku tworzenia sektora wczesnej edukacji i opieki, który byłby bardziej elastyczny i zrównoważony pod względem płci.
9. W obszarze warunków pracy istotne jest wypracowanie form skutecznej komunikacji i wsparcia opiekunek/ów w sprawach warunków pracy i zatrudnienia. W sytuacji słabości form reprezentacji zawodowych (związki zawodowe, organizacje pracodawców, stowarzyszenia i fundacje zawodowe) większą rolę wspierającą mogłyby pełnić jednostki administracji samorządowej, a także system monitorowania warunków pracy i zatrudnienia oraz karier zawodowych opiekunek/ów. Prowadzenie systematycznych badań pozwoliłoby na bieżąco badać satysfakcję i zaangażowanie pracowników opieki oraz wychwytywać problemy i potrzeby dotyczące funkcjonowania instytucji opieki nad dziećmi do lat 3.
10. Rozważenia wymagają przepisy dotyczące instytucji opiekuna dziennego: możliwości

zwiększenia liczby dzieci do 8 przy dodatkowym wsparciu opiekuna pomocniczego, możliwości zatrudniania przez opiekuna samozatrudnionego, opiekuna zastępczego (w wypadku nieobecności z powodu choroby opiekuna lub zdarzenia losowego), wprowadzenia zmian (ulg) podatkowych w działalności gospodarczej związanej z opieką nad dziećmi do lat 3.

4. Program nauczania

Zgodnie z zapisami Unijnych Ram Jakości kraje członkowskie UE powinny formułować programy nauczania dla dzieci, które będą wspierały je w rozwoju poznawczym i pozapoznawczym oraz uczyć poprzez doświadczenie, zabawę i interakcje społeczne. Sprecyzowany program nauczania powinien zapewnić stabilne ramy opieki i być integralnym elementem usług wczesnej integracji, edukacji i opieki. W programie należy określić role i procesy w odniesieniu do personelu oraz współpracy z rodzicami, a także współpracownikami i instytucjami zajmującymi się świadczeniem usług dla dzieci. Poniżej zaprezentowane są wyniki analiz zapisów prawnych oraz badań przeprowadzonych wśród kadry zarządzającej i pracowników sektora wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem do lat 3.

4.1. Wnioski z analizy zapisów prawnych

W Polsce podstawa programowa wychowania określona jest w stosunku do dzieci w wieku przedszkolnym (od 3-go do 7-go roku życia) oraz szkolnym, nie obowiązuje natomiast w opiece i edukacji dla dzieci do lat 3.

Zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami prawnymi, wytyczne w zakresie opieki i edukacji dzieci znajdują się w opisanych w poprzednim rozdziale programach szkoleń dla personelu. W odniesieniu do programów nauczania realizowanych w instytucjach wczesnej edukacji i opieki zarówno zalecenia Rady UE, jak i polskie przepisy ustawowe są sformułowane w dość ogólny sposób, pozostawiając placówkom sporą swobodę w tworzeniu własnych programów oraz w doborze metod pracy z dziećmi. W ustawie jedynie art. 10 jako główne zadania żłobka i klubu dziecięcego wymienia: zapewnienie dziecku opieki w warunkach bytowych zbliżonych do warunków domowych; zagwarantowanie dziecku właściwej opieki pielęgnacyjnej oraz edukacyjnej, przez prowadzenie zajęć zabawowych z elementami edukacji, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb dziecka oraz prowadzenie zajęć opiekuńczo- wychowawczych i edukacyjnych, uwzględniających rozwój psychomotoryczny dziecka, właściwych do wieku dziecka.

Nie ma natomiast ścisłych wytycznych dotyczących programów nauczania, standardów i ram jakości w zakresie w jakim mają być one określone, upubliczniane i stosowane w placówkach dla dzieci w wieku do lat 3. Nie oznacza to jednak, że nie funkcjonują one w praktyce. W ramach prowadzonych działań opiekuńczych, personel pracujący w placówkach opieki nad dziećmi do lat 3 formułuje bowiem roczne, miesięczne, tygodniowe i dzienne plany nauczania. Najczęściej obejmują one zajęcia pielęgnujące motorykę; kształtowanie umiejętności komunikacyjnych i społecznych; trenowanie uwagi i koncentracji dziecka;

nauczanie języka obcego.

Nie obowiązują również krajowe lub regionalne ramy jakości, o których mówią Zalecenia Rady Europy z 2022, wskazując ich zakres w odniesieniu standardów dotyczących personelu opieki, jej profesjonalizacji oraz środowiska zapewniającego bezpieczeństwo, pielęgnację i opiekę, wysokiej jakości program nauczania i możliwości uczenia się dostosowane do szczególnych potrzeb każdej kategorii dzieci i każdej grupy wiekowej. Chociaż jak wskazano w punkcie 3 analiz ustawa o opiece nad dziećmi do lat 3 zawiera wybrane wytyczne i wskaźniki, które w ramach jakości mogłyby być wykorzystane (np. dot. relacji liczby personelu do liczby dzieci objętych opieką).

W przypadku kształtowania programów nauczania w opiece nad dzieckiem do lat 3 warto skorzystać z doświadczeń krajów, które takie plany wprowadziły. We wskazanych poniżej przykładach programy edukacyjne i standardy opieki obejmują wszystkie typy placówek, bez względu na ich wielkość i liczbę dzieci objętych opieką.

W Holandii w 2010 r. został wprowadzony jednolity program edukacyjny (*OKE – Quality and Education Act*) wprowadzający standardy dla różnych placówek opieki nad dziećmi poniżej 4 roku życia. Celem programu było zapewnienie wszystkim dzieciom porównywalnych warunków do rozwoju, bez względu na rodzaj placówki, do której uczęszczają oraz wyrównanie nierówności społeczno-ekonomicznych pomiędzy dziećmi pochodzącymi z różnych środowisk. Zgodnie z zapisami regulacji gminy są odpowiedzialne za formułowanie lokalnych planów edukacyjnych uwzględniających opiekę nad małymi dziećmi. Plany powinny obejmować definicję grupy docelowej działań opiekuńczych i edukacyjnych, zasady i metody rekrutacji do placówek, sposoby zapewnienia płynnego przejścia dzieci pomiędzy różnymi typami placówek w trakcie edukacji żłobkowej, przedszkolnej i szkolnej (UN 2010/2011).

Standardy jakości, szczegółowo uregulowane w 2020 r. (*Wet Innovatie en Kwaliteit Kinderopvang, IKK*), odwołują się w pierwszej kolejności do praw dziecka i potrzeby zapewnienia równości szans. Zgodnie z regulacjami prawnymi świadczeniodawcy zobligowani są do zapewnienia jakości usług w określonych obszarach, takich jak zapewnienia dziecku zdrowia i bezpieczeństwa, stymulowania rozwoju dzieci i in.

W Czechach nowelizacja ustawy o grupach dziecięcych z 2021 r. wprowadziła standardy jakości opieki i edukacji w grupach dziecięcych. Zostały one ogłoszone aktem wykonawczym (dekret) doustawy. Standardy jakości opieki obejmują zestaw kryteriów służących do oceny poziomu jakości świadczenia opieki nad dziećmi w trzech obszarach: w zakresie opieki nad dzieckiem i zaspokajania jego potrzeb; w dziedzinie zatrudnienia i w obszarze wsparcia operacyjnego. Informacja o standardach wraz z materiałami metodycznymi umieszczona jest na stronie internetowej Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych, prowadzone są również działania edukacyjne w tym zakresie (szkolenia, filmy edukacyjne).

W odniesieniu do partycypacji rodziców w nauczaniu dzieci w placówkach wczesnej edukacji i opieki ustawa o opiece nad dziećmi do lat 3 daje możliwości współpracy personelu z rodzicami, tworząc ramy prawne dla działalności rad rodziców (rozdział 2 ustawy „Żłobek i klub dziecięcy, art. 12a).

4.2. Wnioski z badań własnych na temat programów i standardów edukacji

4.2.1. Ocena oferty usług wczesnej edukacji i opieki

Oceny oferty usług opieki i wczesnej edukacji w instytucjach opieki stacjonarnej nad dziećmi do lat 3 można dokonać stosując różne kryteria. W prezentowanej dokumencie analizie zostały poddane plany opieki i nauczania przygotowane w żłobkach i klubach dziecięcych, deklaracje stopnia gotowości do pracy z dziećmi z grup o szczególnych potrzebach (ocena umiejętności i zaopatrzenia w środki dydaktyczne oraz sprzęt) we wszystkich formach opieki stacjonarnej, deklaracje zmian oraz propozycje standardów opieki i edukacji dla dzieci do lat 3. Odpowiedzi w powyższych kwestiach dostarczają wiedzy o zakresie tworzenia przemyślanych, podanych refleksji (zatem nie żywiołowych i chaotycznych) planów i programów oddziaływaniach dydaktyczno-opiekuńczych oraz wskazują potencjalne braki kompetencji w sytuacji pracy z dziećmi wymagającymi specjalnych programów opieki i nauczania.

Żłobki i kluby dziecięce

W większości badanych placówek żłobkowych i klubach dziecięcych deklarowano przygotowanie planu opieki i nauczania dzieci w celu usprawnienia zarządzania i zapewnienia odpowiedniej jakości pracy z dziećmi (żłobki - 78%, kluby - 70%). W obu formach opieki najczęściej formułowano miesięczne plany, następnie w częstotliwości wskazań - tygodniowe. Przede wszystkim odnosiły się one do nauki dzieci czynności higienicznych, samodzielnego spożywania posiłków, nauki języka i mowy. Opiekunki i opiekunowie z różnych form opieki stacjonarnej, którzy udzieli wywiadów w badaniach jakościowych, stwierdzali, że plany są dobrym narzędziem porządkowania i wdrażania założeń opiekuńczo-dydaktycznych, jednak nie powinny być nadmiernie zestandaryzowane, gdyż praca z dziećmi, dynamika ich grupy pod względem liczebności, potencjału zdrowia i posiadanych wstępnych umiejętności wymaga dużej elastyczności.

Około 1/3 badanych podmiotów z omawianych kategorii (żłobków i klubów dziecięcych) zgłaszała, że w najbliższym roku planuje wprowadzić zmiany w swojej ofercie usług. Najczęściej wynikały one z chęci sprostania nowym trendom pedagogiki opiekuńczej i wczesnej edukacji lub (drugi względem częstości wybór) wynikały z chęci wprowadzania rozwiązań, które zostały zaobserwowane u innych podmiotów opieki. Nie można jednoznacznie ocenić, czy skala podmiotów deklarujących potencjalne zmiany oferty jest duża czy mała: niektóre podmioty mogły już wcześniej dokonać zmian, inne z przyczyn obiektywnych nie mogą tego zrobić. Na podkreślenie zasługują jednak inspiracje zmian - podążanie za nową profesjonalną wiedzą i pozycjonowanie się na tle innych konkurencyjnych podmiotów, co stymuluje do skalowania dobrych praktyk.

Na uwagę zasługują odpowiedzi dotyczące umiejętności pracy z rodzicami i dziećmi z potrzebami wynikającymi z ich stanu zdrowia czy pochodzenia, tj. dziećmi z niepełnosprawnościami, dziećmi z rodzin uchodźczych i migranckich, z rodzin ubogich czy o odmiennym pochodzeniu etnicznym. W pytaniu dotyczącym kompetencji pracy z takimi dziećmi kadra zarządzająca placówkami żłobkowymi i klubami odpowiadała, że takie kompetencje na ogół pracownicy posiadają, a wskazywane rzadko braki najczęściej dotyczyły

dzieci z niepełnosprawnością a następnie dzieci z rodzin uchodźczych i migranckich (w klubach dodatkowo o odmiennym pochodzeniu etnicznym). Jednak w oddzielnym bloku pytań poświęconych przygotowaniu tych instytucji opieki stacjonarnej do przyjęcia dzieci z niepełnosprawnością wskazywane na znaczne braki w przygotowaniu infrastruktury, ale również nieprzygotowanie kadry do pracy z takimi dziećmi.

Badana kadra zarządzająca żłobkami i klubami dziecięcymi wypowiedziała się przeciwko zaostrzeniu standardów higieniczno-sanitarnych. W odpowiedzi na pytanie o treść standardu jakości opieki i wczesnej edukacji dzieci do lat 3. pojawiały się liczne wpisy akcentujące wielowymiarowe bezpieczeństwo dzieci w zakresie zdrowia (profilaktyka zdrowotna, odpowiednie nawyki żywieniowe, szczepienia, prewencja przed zakażeniami), edukacji (przygotowanie dziecka do przedszkola w zakresie samodzielności, mowy, rozwoju kompetencji poznawczych), opieki (warunki bytowe, lokalowe, bezpieczne warunki zabawy), ochrony praw dziecka (szacunek, empatyczność w stosunku do potrzeb dziecka) i rodziców.

Opiekunowie dzienni

W odniesieniu do opiekunów dziennych nie ma ani wymogów prawnych dotyczących planów nauczania ani ze względu na wielkość grup i specyfikę ich funkcjonowania nie zadano pytania o plany opieki i nauczania dzieci jako narzędzie usprawnienia zarządzania i zapewnienia pracy odpowiedniej jakości. Natomiast pozyskano informację dotyczące oceny kompetencji do pracy z dziećmi w określonych sytuacjach życiowych i zdrowotnych. Zdaniem przedstawicieli podmiotów zatrudniających najbardziej problematycznym obszarem kompetencyjnym dla opiekunów dziennych była opieka nad dziećmi z niepełnosprawnościami i wymagającymi szczególnej opieki, a także współpraca z rodzicami takich dzieci, następnie rodzin uchodźców i migrantów oraz o odmiennym pochodzeniu etnicznym. Opiekunowie dzienni samozatrudniający się udzielili podobnych odpowiedzi, z tą różnicą, że zgoda w kwestii występujących braków kompetencji były wyższe niż wśród podmiotów zatrudniających opiekunów.

Podobnie jak wypadku żłobków i klubów w odniesieniu do możliwości objęcia opieką dzieci niepełnosprawnych i ze specjalnymi potrzebami, najbardziej problematyczny obszar stanowiło wyposażenie lokali opiekunów dziennych w sprzęt dla dzieci z niepełnosprawnością, ale także wprost wyrażone braki odpowiedniego przygotowania do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością i istnienie barier architektonicznych w lokalach opiekunów dziennych.

Opiekunowie dzienni samozatrudniający się udzielili podobnych odpowiedzi, z tą różnicą, że częściej i bardziej zdecydowanie wskazywali na braki infrastrukturalne, niedostatki własnych kompetencji i bariery architektoniczne niż podmioty zatrudniające opiekunów dziennych.

Jednak ani podmioty zatrudniające opiekunów dziennych ani prowadzący własną działalność gospodarczą opiekunowie nie poparli stworzenia odrębnego standardu jakości opieki i edukacji dla opiekunów dziennych (tylko około 1/5 badanych stwierdziła, że należy go stworzyć). Nie poparto również zaostrzenia standardów sanitarno-lokalowych.

4.2.2. Ocena stopnia włączania rodziców w proces opieki i edukacji

Wskaźnikiem procesu włączania rodziców w proces opieki i edukacji w wypadku żłobków i klubów dziecięcych jest funkcjonowanie rad rodziców jako ciała kolegialnego, które może oddolnie wpłynąć na organizację pracy w niektórych formach opieki stacjonarnej, kwestie opieki i edukacji oraz w wypadku nieprawidłowości ma prawo zgłosić zastrzeżenia do odpowiednich organów. W wypadku opiekunów dziennych (bez względu na ich formę zatrudnienia), dla których zapisy prawa nie przewidują tworzenia rad, wskaźnikiem jest współpraca z rodzicami podopiecznych.

Żłobki i kluby dziecięce

Zebrane na podstawie badania ilościowego dane wskazują, że rady rodziców są ciałem relatywnie rzadko powoływanym w klubach dziecięcych i żłobkach (nieco częściej w żłobkach – około 30% badanych żłobków zadeklarowało istnienie rad rodziców). Jednak z wypowiedzi przedstawicieli kadry zarządzającej tymi formami opieki stacjonarnej wynika, że funkcjonujące rady nie wpływają aktywnie na zmiany w zakresie organizacji, opieki i wczesnej edukacji w placówkach żłobkowych i klubach dziecięcych. Najczęściej członkowie rady wizytowali placówki, dokonywali wglądu do dokumentacji dotyczącej norm żywienia, występowali do dyrektora żłobka/klubu lub podmiotu prowadzącego żłobek/klub z inicjatywami, wnioskami i opiniami w prawach dotyczących opieki i edukacji dzieci. Są to jednak sporadyczne zgłoszenia.

Badania jakościowe potwierdziły opinię o rzadkim powoływaniu rad rodziców i ich znikomym wpływie na proces opieki i edukacji. Co więcej pojawiała się opinia, że ich powstanie bywa rezultatem nacisków kadr zarządzających (nie wynika z chęci samych rodziców) i pozoruje tylko włączenie rodziców w proces kształtowania edukacji i opieki w żłobkach i klubach dziecięcych.

W opinii badanych sami rodzice (niezależnie od rad) nie zabiegają aktywnie o wprowadzenie zmian organizacyjnych i w zakresie opieki i edukacji. Według danych otrzymanych na podstawie ankiety zarówno w wypadku żłobków, jak i w klubów niewielu z nich zgłaszało propozycje zmian w ostatnim roku. Nieliczne sugestie dotyczyły wydłużenia godzin funkcjonowania instytucji opieki stacjonarnej oraz większej liczby godzin przebywania dzieci na świeżym powietrzu. Jednocześnie w badaniach jakościowych eksperci wskazywali na jawisko ignorowania przez rodziców propozycji opiekunów dotyczących pracy z dzieckiem w domu.

Proces włączania rodziców może mieć też wymiar bardziej pośredni, kiedy instytucje reagują na informacje zwrotne otrzymywane od rodziców, które dotyczą oceny ich usług. Około 60% przedstawicieli żłobków i tyle samo klubów stwierdziło, że regularnie zbiera informacje o satysfakcji rodziców z usług instytucji. Badania ilościowe i jakościowe ujawniły, że dominującą formą wiedzy o satysfakcji z usług były regularne rozmowy z rodzicami. Ankieta satysfakcji prowadziło około 40% badanych żłobków i 25% klubów dziecięcych (spośród tych, które odpowiedziały w sprawie badan satysfakcji). Zbieranie opinii rodziców o jakości usług jest ważnym elementem tworzenia adekwatnej oraz punktualnej oferty opieki i edukacji.

Podkreślić przy tym należy, że niektóre samorządy wprowadzają regularne badania satysfakcji korzystania z ofert publicznych usług opieki nad dziećmi do lat 3. Pozwala to na ew. dostosowania oferty ilościowej/jakościowej w odniesieniu do prowadzonych przez nie placówek. Należy ocenić to jako dobrą praktykę.

Opiekunowie dzienni

W wypadku opiekunów dziennych przepisy ustawy nie przewidują funkcjonowania rad rodziców, dlatego pytania odnosiły się do poszczególnych form współpracy z rodzicami. Prawie wszystkie badane podmioty (zarówno opiekunowie prowadzący własną działalność gospodarczą, jak i przedstawiciele podmiotów zarządzających usługą opieki dziennej) wskazali, że współpracują z rodzicami, najczęściej udzielając konsultacji i porad w zakresie opieki, pielęgnacji, najrzadziej edukacji. Opiekunowie dzienni mogą korzystać z pomocy jednego z rodziców (za zgodą innych). Taka sytuacja była rzadka wśród badanych podmiotów w obu grupach.

Badane podmioty nie wskazywały na postulaty zmian w zakresie oferty, które wnosiliby rodzice dzieci. Były to pojedyncze wypadki.

W odniesieniu do regularnego badania satysfakcji rodziców ponad połowa podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych i samozatrudnionych regularnie zbiera takie informacje, ale czynią to przede wszystkim w ramach rozmów z rodzicami.

4.3. Podsumowanie

O ile w Polsce funkcjonują rozbudowane programy szkoleniowe dla opiekunów pracujących z dziećmi do lat 3, nie ma spójnych ogólnopolskich ram jakości i standardów w zakresie programów nauczania w tych placówkach. Należy też zaznaczyć, że ogólnokrajowe ramy jakości powinny być dostosowane do potrzeb i uwarunkowań danego kraju, w tym związanych ze strukturą rozwiązań instytucjonalnych, wiekiem i pochodzeniem dzieci objętych opieką.

W odniesieniu do Polski dotyczy to przede wszystkim zastanowienia się nad skalą i potrzebą wprowadzania wielojęzycznych programów nauczania, o jakich jest mowa w zaleceniu Rady UE z uwagi na wciąż niską liczbę dzieci o pochodzeniu migranckim czy ze zróżnicowanych grup etnicznych. Zresztą, Rada UE nie tyle zaleca wprowadzanie, ile rozważenie możliwości wprowadzenia wielojęzycznych programów nauczania.

Ponadto, Rada UE zaleca zapewnianie dostawcom usług doradztwa w zakresie dostosowanego do wieku korzystania z narzędzi cyfrowych i pojawiających się nowych technologii. Jako że w Polsce wczesna edukacja i opieka obejmuje dzieci najmłodsze (do 3-go roku), należałoby się zastanowić, na ile to zalecenie jest zasadne biorąc pod uwagę potrzeby rozwojowe dzieci w tym wieku.

Zapisy dotyczące programów nauczania w części dotyczącej przechodzenia dzieci do szkół podstawowych lub przedszkoli w ograniczonym zakresie dotyczą tematyki niniejszej ekspertyzy. Jedynie wzmianka o kontaktach personelu wczesnej edukacji i opieki z personelem szkolnym w sprawie „przechodzenia dzieci (...) do przedszkoli” może sugerować kierunek działań, który warto wziąć pod uwagę przy ulepszaniu standardów i jakości wczesnej edukacji i opieki. Mianowicie, należałoby rozważyć rozwijanie działań nastawionych na współpracę personelu wczesnej edukacji i opieki z personelem przedszkolnym pod kątem płynnego przechodzenia dzieci z placówek wczesnej edukacji i opieki do przedszkoli.

W interesujących zaleceniach i obszarach jest kilka bardziej szczegółowych zapisów, które należały wziąć pod uwagę przy ulepszaniu standardów i tworzeniu ram jakości i programu nauczania.

1. Podobnie jak w innych krajach europejskich należałoby wprowadzić zalecenia dotyczące ramowych standardów, programów nauczania w opiece nad dzieckiem do lat 3. Przykładem wprowadzania takich rozwiązań w różnych typach placówek (również tych najmniejszych – mikrożłobków) wraz z metodami są rozwiązania zastosowane w Czechach. Ramowe plany nauczania, standardów i jakości opieki byłyby narzędziem standaryzacji i zarządzania jakością pracy.
2. Powinny być opracowane wytyczne dotyczące planów opieki i nauczania dzieci do lat 3 (w tym: czas planu – tydzień, miesiąc, zalecane treści rozwoju kompetencji dzieci w zakresie edukacji, umiejętności samoobsługi, higieny i kompetencji społecznych). Zgodnie z sugestiami badanych nie powinny być one wytycznymi a nie silnie wystandaryzowane.
3. Istotne jest zapewnienie w programach nauczania personelu zagadnień dotyczących niepełnosprawności i pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością oraz jego rodziną.
4. W programach nauczania powinien też być położony nacisk na kwestie współpracy z rodzicami dzieci (w tym dzieci o specyficznych potrzebach), rozwiązywania konfliktów.

5. Monitorowanie i ocena efektów opieki

Zalecenia dotyczące monitorowania opieki nad dzieckiem do lat 3 zorientowane są na zapewnienie dziecku dobrostanu i zapewnienie wysokiej jakości opieki adekwatnej do potrzeb, jak również przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom, w tym przemocy. Podkreśla się również potrzebę wprowadzenia narzędzi i metod oceny uczestniczącej, zapewniającej partycypację rodziców i możliwość wyrażenia własnej opinii na temat edukacji, opieki oraz ich efektów. Zalecenia Rady Europy z 2022 r. wskazują również na potrzebę analizowania danych dotyczących wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem w kontekście innych instrumentów polityki rodzinnej (np. urlopów rodzicielskich) oraz polityki rynku pracy.

5.1. Wnioski z analizy zapisów prawnych

Wśród głównych polskich regulacji prawnych kluczowe dla realizacji zalecenia Rady UE oraz oświadczeń dotyczących monitorowania i oceny efektów pracy są przepisy ustawy o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, w tym. art. 5 i 6, rozdział 3 „Rejestr żłobków i klubów dziecięcych” oraz część przepisów rozdziału 4 „Dzienny opiekun” i o rozdziale 7 „Nadzór nad żłobkami, klubami dziecięcymi oraz dziennymi opiekunami”.

Zgodnie z art. 5 ustawy minister właściwy do spraw rodziny monitoruje proces realizacji ww. ustawy, upowszechnia informacje o formach opieki nad dzieckiem w wieku do lat 3 oraz inspiruje badania, ekspertyzy i analizy dotyczące systemu opieki nad dzieckiem w wieku do lat 3. Dodatkowo, w myśl art. 6 Rada Ministrów ma obowiązek corocznie składać Sejmowi i Senatowi sprawozdanie z realizacji ustawy.

Rozdział 3 ww. ustawy drobiazgowo reguluje zasady prowadzenia przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta rejestru żłobków i klubów dziecięcych. Normuje też warunki odmówienia wpisu do rejestru bądź wykreślenia z niego. Wyposaża przy tym organ prowadzący rejestr w prawo do wydania zakazu wykonywania działalności objętej wpisem.

Z kolei wójt, burmistrz lub prezydent miasta prowadzi wykaz osób oraz podmiotów zatrudniających dziennych opiekunów. Art. 46 ust. 2 precyzuje informacje, jakie powinien zawierać wykaz, w dwunastu drobiazgowo sformułowanych punktach obejmujących m.in.: nazwę lub imię i nazwisko oraz siedzibę lub adres podmiotu zatrudniającego dziennego opiekuna; imię i nazwisko dziennego opiekuna zatrudnianego przez dany podmiot; miejsce sprawowania opieki, przez które rozumie się nazwę wsi, miasta, dzielnicy i ulicy; liczbę miejsc oraz liczbę dzieci pod opieką; czas sprawowania opieki czy wysokość opłat u dziennego opiekuna.

Nadzór nad żłobkiem, klubem dziecięcym oraz dziennym opiekunem w zakresie warunków i jakości świadczonej opieki sprawuje wójt, burmistrz lub prezydent miasta właściwy ze względu na miejsce prowadzenia żłobka lub klubu dziecięcego albo miejsce sprawowania opieki przez dziennego opiekuna. Kolejne przepisy siódmego rozdziału regulują szczegółowo m.in. zakres i plan nadzoru czy uprawnienia osób upoważnionych do wykonywania czynności nadzorczych.

Również w innych krajach za bezpośredni nadzór i monitorowanie funkcjonowania placówek wczesnej edukacji i opieki odpowiedzialne są władze lokalne. Nie zawsze natomiast prowadzone są działania służące ewaluacji i ocenie jakości opieki. W tym aspekcie na uwagę zasługują rozwiązania niderlandzkie, gdzie corocznie prowadzona jest w sposób partycypacyjny ocena jakości procesu świadczenia opieki i nauczania.

W Holandii za monitorowanie spełnienia standardów jakości opieki odpowiedzialne są władze lokalne. Mogą one zlecić miejskiej służbie zdrowia inspekcję placówek opieki nad dziećmi do lat 4 pod kątem spełniania wymogów ustawowych w zakresie standardów opieki (wyposażenie placówek, zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego itp.). W przypadku ich niespełniania, władze lokalne mają prawo wydania ostrzeżenia lub nałożenia kary finansowej. Wyniki inspekcji, zawierające wyniki dla każdej placówki, są upubliczniane w krajowym rejestrze opieki nad dziećmi. Z kolei Ministerstwo Edukacji ma prawo sprawdzać czy władze lokalne egzekwują prawo do przeprowadzania regularnych inspekcji.

Ponadto, Ministerstwo Spraw Socjalnych i Zatrudnienia zleca coroczną ocenę jakości funkcjonowania wszystkich placówek opieki nad dziećmi w kraju. Ocenie podlegają różne aspekty funkcjonowania, zorientowane na proces świadczenia opieki i nauczania, w tym m.in.: interakcje między dziećmi w grupie, interakcje między dziećmi a personelem, możliwości rozwoju kwalifikacji zawodowych personelu. Celem monitorowania ma być nie tylko poprawa funkcjonowania konkretnych placówek, ale również wyznaczanie kierunku rozwoju opieki nad dziećmi.

Dodatkowo kwestie monitorowania i oceny funkcjonowania placówek opieki regulują niektóre przepisy Rozdziału 8 „Finansowanie i zlecenie zadań z zakresu opieki”, m.in. poprzez ściśle uregulowanie kwestii prowadzenia systemu teleinformatycznego czy zasad sprawozdawczości. Zgodnie z art. 62.a ust. 1 minister właściwy do spraw rodziny zapewnia system teleinformatyczny służący do realizacji ustawy przez gminę, wojewodę, ministra właściwego do spraw rodziny, podmioty zamierzające prowadzić żłobki lub kluby dziecięce, podmioty prowadzące żłobki lub kluby dziecięce, podmioty zatrudniające dziennych opiekunów. W art. 64, w ust. 1 – 6 opisane są szczegółowo zasady sprawozdawczości. Sprawozdawczość obejmuje szereg informacji, takich jak: liczba osób zatrudnionych w żłobku lub klubie dziecięcym według stanowiska pracy, z uwzględnieniem informacji o ich płci, a w przypadku pielęgniarek

i położonych również o tym, czy dla tych osób jest to główne miejsce pracy; liczba wolontariuszy udzielających w danym roku pomocy instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3; informacja o niezaspokojonym zapotrzebowaniu na miejsca opieki w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna; wysokość otrzymywanych dotacji ze środków publicznych, w tym ze środków Unii Europejskiej, oraz liczbę dzieci lub miejsc objętych dofinansowaniem; liczba dzieci, z uwzględnieniem informacji o ich wieku i płci czy liczba dzieci niepełnosprawnych lub wymagających szczególnej opieki.

Reasumując, polskie przepisy w ogólny sposób realizują wytyczne w zakresie monitorowania i oceny usług wczesnej edukacji i opieki. Nie uwzględniają natomiast tych zapisów Unijnych Ram Jakości, które dotyczą metod i narzędzi monitorowania i oceny na poziomie bezpośredniego świadczenia usług opieki i edukacji, w tym narzędzi o monitorowania i procedur oceny uczestniczącej w celu wyrażenia opinii i partycypacji rodzicielskiej.

5.2. Wnioski z badań własnych na temat monitorowanie działań przez placówki wczesnej edukacji i opieki

W badaniach ilościowych wśród kadry zarządzającej żłobkami i klubami dziecięcymi oraz w podmiotach zatrudniających opiekunów i wśród samych opiekunów zadane zostały pytania dotyczące oceny aktualnego systemu monitorowania pracy placówek wczesnej opieki nad dzieckiem. Mimo zróżnicowania typów placówek, odpowiedzi respondentów były dość podobne. Sposób nadzoru i monitorowania funkcjonowania instytucji edukacji i opieki nad dzieckiem do lat 3 przez samorząd szczebla lokalnego był oceniany dobrze lub bardzo dobrze przez większość badanych pracowników żłobków (66,5%), klubów dziecięcych (57,7%) oraz podmiotów zatrudniających opiekunów (63,2%). Zasady monitorowania oraz regularnie prowadzonej sprawozdawczości były oceniane dobrze lub bardzo dobrze przez 53,7% kadry zarządzającej w żłobkach, 42,3% kadry klubów dziecięcych oraz 61% podmiotów zatrudniających opiekunów.

Jeśli chodzi o ocenę procesu świadczenia usług i funkcjonowania placówek, jak wskazano powyżej, nie ma wprowadzonego regulacjami prawnymi czy zarządzeniami obowiązku ewaluacji pracy instytucji wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem. Z przeprowadzonych badań ankietowych wśród przedstawicieli instytucji opieki wynika natomiast, że w połowie żłobków (56,6%), ponad połowie klubów dziecięcych (61,9%) i podmiotów zatrudniających opiekunów dziennych (73,3%) oraz przez co trzeciego opiekuna prowadzącego własną działalność gospodarczą regularnie (tj. przynajmniej raz w roku) zbierane były informacje dotyczące satysfakcji rodziców ze świadczonych usług opieki. Badani przedstawiciele placówek opiekuńczych wskazali, że najczęściej stosują w tym celu metody nieformalne, takie jak bezpośrednie rozmowy z rodzicami i opiekunami dzieci (88,3% przedstawicieli żłobków, 77,8% przedstawicieli klubów malucha i 84,2% podmiotów zatrudniających opiekunów lub opiekunów). Rozmowy zazwyczaj dotyczą rozwiązywania bieżących problemów w opiece nad dzieckiem, potrzeb i postępów dziecka, relacji dziecka z opiekunem lub z innymi dziećmi. Drugim najczęściej wskazywanym narzędziem są ankiety przeprowadzane wśród rodziców i dotyczące prowadzonych usług opieki (40,5% przedstawicieli żłobków, 39,4% przedstawicieli klubów malucha i 16,2% podmiotów zatrudniających opiekuna lub opiekunów). Znacznie rzadziej

wykorzystywane są metody takie jak specjalne kanały komunikacji internetowej dla rodziców czy miejsca do pozostawienia informacji bezpośrednio w placówce.

Elementem monitorowania jakości świadczonych usług i funkcjonowania placówki jest również wewnętrzna ocena pracowników. Zazwyczaj ma ona charakter nieformalny i dokonywana jest przez dyrektorów placówek poprzez wizyty na zajęciach edukacyjno-opiekuńczych i prowadzone obserwacje, tudzież spotkania z pracownikami. Dyrektorzy przeprowadzają również wśród pracowników ankiety ewaluacyjne. W przypadku opiekunów natomiast ocena prowadzona jest przez podmioty ich zatrudniające. Dla opiekunów samozatrudnionych jedynym ewaluatorem pozostają rodzice i opiekunowie dzieci.

Zarówno narzędzia jak i formy oceny nie są więc wystandaryzowane, a placówki opiekuńcze samodzielnie podejmują decyzję zarówno o ich stosowaniu, formie jak i zakresie problemów, które podlegają ocenie.

5.3. Podsumowanie

Biorąc pod uwagę elementy zaleceń dotyczących monitorowania i oceny ukierunkowanych na podniesienie dobrostanu dziecka nieuwzględnionych w najważniejszych polskich przepisach w zakresie wczesnej edukacji i opieki, należy wskazać, że regulacje prawne dotyczą monitorowania placówek poprzez system zbierania informacji o zasobach (liczbie placówek, liczbie miejsc, liczbie dzieci objętych wczesną edukacją i opieką), natomiast nie obejmują w wystandaryzowany sposób monitorowania procesu i jakości świadczonych usług. Te elementy poddane są ocenie samorządu terytorialnego oraz prowadzących placówki opieki. Wśród działań, które mogłyby się przyczynić do podniesienia standardów i jakości usług wczesnej edukacji i opieki należy więc wskazać takie, które mogą przyczynić się do tworzenia zasobów wiedzy o obowiązujących standardach i praktykach ewaluacji jak i narzędzi do jej oceny.

1. Opracowanie i wdrożenie wytycznych do regularnego (np. raz na rok) monitorowania i oceny procesu świadczenia i jakości usług (np. ankiet pozwalających na ocenę jakości i satysfakcji z opieki) może dostarczać przydatnych informacji i danych na temat bieżącej pracy opiekunów i rozwoju dzieci, a wykorzystanie wyników oceny docelowo podniosłoby jakość świadczonych usług.
2. Opracowanie i zestandaryzowanie metod i narzędzi monitorowania i oceny (np. obserwacji, dokumentacji oraz opisowej oceny kompetencji i procesu edukacji i opieki nad dziećmi, badań ankietowych) na poziomie kraju, a następnie opublikowanie ich w odpowiednio rozpropagowanych materiałach informacyjnych i dydaktycznych mogłoby poszerzyć zarówno zakres wykorzystywania, jak i gamę dotychczas wykorzystywanych w praktyce technik i narzędzi pracy. Tego typu narzędzia mogłyby być rozpropagowane w formie zaleceń dla placówek opieki oraz uwzględnione w procesie szkoleń dla pracowników sektora. Upowszechnienie narzędzi do wdrażania procedury oceny uczestniczącej tak, aby stworzyć rodzicom i opiekunom możliwości wyrażenia swoich opinii i doświadczeń na temat potrzeb dzieci, procesu podnoszenia ich kompetencji edukacyjnych i społecznych w placówkach. Dzięki temu można wdrażać usprawnienia w świadczonych usługach, które jeszcze lepiej zaspokajałyby poznawcze i emocjonalne potrzeby dzieci.

6. Zarządzanie i finansowanie

Ostatnie zapisy Unijnych Ram Jakości dotyczą elementów zarządzania opieką nad dzieckiem oraz jej finansowania, które postrzegane jest jako instrument zapewnienia równego dostępu do opieki. Dziewiąte oświadczenie ram jakości kładzie nacisk m.in. na ścisłą współpracę ze wszystkimi podmiotami świadczącymi usługi dla dzieci, natomiast w dziesiątym oświadczeniu podkreśla się m.in., że atutem współpracy byłoby ścisłe powiązanie z polityką pracy, polityką zdrowotną i polityką społeczną.

Prezentując wnioski z analizy realizacji przez Polskę działań dotyczących finansowania i zarządzania należy mieć jednocześnie na uwadze, że realizacja tych zaleceń przyczynia się również do realizacji wytycznych Rady UE w zakresie dostępu oraz monitorowania i oceny.⁶

6.1. Wnioski z analizy zapisów prawnych

W Polsce przepisy dotyczące finansowania usług wczesnej edukacji i opieki oraz zwiększania ich dostępności są zawarte przede wszystkim w ustawie o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3.

W Rozdziale 8 ustawy „Finansowanie i zlecanie zadań z zakresu opieki” znajdują się m.in. przepisy dotyczące wysokości opłat za pobyt dziecka w żłobku lub klubie dziecięcym oraz przepisy umożliwiające częściowe lub całkowite zwolnienie od ponoszenia tychże opłat (art. 59 ust. 2 ustawy). Art. 59 ust. 2 daje możliwość zwiększenia dostępności do opieki na dzieckiem dla gorzej usytuowanych rodziców i opiekunów. Dodatkowo art. 60 ust. 1 umożliwia otrzymanie przez podmioty prowadzące żłobek lub klub dziecięcy, zatrudniające dziennych opiekunów lub przez dziennych opiekunów dotacji celowej z budżetu gminy na dziecko objęte opieką w żłobku lub klubie dziecięcym, lub przez dziennego opiekuna.

Przepisy Rozdziału 8 ww. ustaw przyczyniają się bezpośrednio do realizacji zaleceń dotyczących zarządzania, współpracy i finansowania oraz reguł funkcjonowania instytucji z tego względu, że wpływają na zasady organizowania, tworzenia i finansowania systemu opieki. Na przykład zgodnie z art. 62 ust. 1 minister właściwy do spraw rodziny może opracowywać resortowe oraz rządowe programy rozwoju instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 oraz finansowo wspiera te programy. Opracowanie i realizacja programów odbywa się we współpracy z wojewodą.

Aby ułatwić funkcjonowanie i obniżyć koszty działalności żłobków i klubów dziecięcych oraz prowadzących je podmiotów art. 64b ust. 1 stwarza możliwości zwolnienia żłobków i klubów dziecięcych oraz prowadzących je podmiotów z opłat od nieruchomości.

⁶ Regulacje prawne oraz inne przedsięwzięcia z zakresu zarządzania i finansowania usług wczesnej edukacji i opieki podejmowane w naszym kraju realizują jednocześnie - obok zaleceń Rady UE i oświadczeń z obszaru 5 Finansowanie i zarządzanie - również zalecenia i oświadczenia unijne z obszaru I Dostęp oraz z obszaru 4 Monitorowanie i ocena. Wnioski z analizy dostępności instytucji wczesnej edukacji i opieki oraz rekomendacje zawarte są w drugim rozdziale niniejszego raportu, natomiast z monitorowania w rozdziale piątym.

W bardziej bezpośredni sposób, aniżeli wyżej wymienione przepisy Rozdziału 8 ustawy, kwestie dostępności cenowej do usług dla rodzin z dziećmi są realizowane przez przepisy Rozdziału 8a „Dofinansowanie obniżenia opłaty za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna”. Przepisy odpowiadają na potrzebę dążenia do zapewnienia odpowiedniego finansowania usług oraz sprzyjaniu postępom w kierunku zapewnienia powszechnego prawa do przystępnej cenowo wczesnej edukacji i opieki. Należy dodać, że dofinansowanie nie przysługuje na dziecko, na które rodzic lub opiekun otrzymuje rodzinny kapitał opiekuńczy wprowadzony ustawą o rodzinnym kapitale opiekuńczym (RKO).⁷

Stosunkowo duży wpływ na rozwój instytucji oraz przystępność cenową usług wczesnej edukacji i opieki ma Resortowy program rozwoju instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 „MALUCH+”. Program wspiera rozwój instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 - żłobków, klubów dziecięcych i dziennych opiekunów. Nowa edycja programu - Edycja 2022 (na lata 2022-2029) ma charakter długofalowy, a nie jak dotąd roczny. Zakłada przy tym dotarcie do wszystkich gmin w naszym kraju oraz pokrycie do 100% kosztów realizacji zadania, bez wymagania wkładu własnego. Nowy program integruje środki europejskie – środki z Krajowego Planu Odbudowy i Zwiększenia Odporności (KPO) oraz z programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (FERS) finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 – a także środki budżetu państwa.

Program zarówno zwiększa odsetek dzieci objętych opieką, jak też umożliwia zwiększenie zatrudnienia, zwłaszcza kobiet. Można zatem powiedzieć, że program MALUCH+ stanowi element aktywnej polityki rodzinnej i polityki rynku pracy. Poza tym, jest działaniem sprzyjającym zwiększeniu spójności społecznej. Jego atutem jest – zgodnie z dziesiątym oświadczeniem Unijnych Ram Jakości – ścisłe powiązanie z polityką pracy i polityką społeczną. Co prawda program w mniejszym stopniu realizuje politykę zdrowotną, ale bez wątplenia łączy ze sobą aktywną politykę rodzinną, politykę rynku pracy i politykę społeczną.

Program jest elementem zwiększania skali inwestycji we wczesną edukację i opiekę nad dzieckiem ze szczególnym uwzględnieniem dostępności, jakości i przystępności cenowej, w tym Edycja 2022-2029 przewiduje wykorzystanie możliwości finansowania oferowanych przez europejskie fundusze strukturalne. Nowa edycja zorientowana jest na zapewnienie zarówno tworzenia wysokiej jakości infrastruktury wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, jak też jej odpowiedni rozkład geograficzny w odniesieniu do potrzeb demograficznych i środowiska życia dzieci. Przy tym realizuje dziesiąte oświadczenie ram jakości, czyli przede wszystkim zapewnia, że finansowanie będzie sprzyjać postępom w kierunku zapewnienia powszechnego prawa do przystępnej cenowo wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem o wysokiej jakości.

W Holandii regulacje centralne określają ogólne zasady funkcjonowania placówek, zapewnienie odpowiedniej jakości świadczeń oraz dostępu do wsparcia publicznego w opłatach za usługi. Za funkcjonowanie sektora opieki nad dziećmi w wieku od 0 do 4 roku życia odpowiedzialne jest Ministerstwo Spraw Społecznych i Zatrudnienia. Zapewnienie dostępu do opieki, kontraktowanie usług ze świadczeniodawcami oraz monitorowanie opieki jest w gestii samorządów. Przy czym, rynek opieki jest silnie sprywatyzowany.

⁷ Na dane dziecko, za ten sam okres, można otrzymać albo dofinansowanie, albo świadczenie RKO.

Warto podkreślić, że nakłady finansowe na rozwój systemu opieki nad dzieckiem do lat 3 w ostatnim czasie systematycznie rosną. W 2021 r. wzrosły wydatki na funkcjonowanie systemu opieki nad dziećmi w wieku do lat 3, na które składają się środki wykazywane przez jednostki samorządu terytorialnego w sprawozdaniu RB-28, środki budżetu państwa oraz środki Funduszu Pracy. (15,4% środków to środki publiczne wydatkowane w ramach programu „MALUCH+”). Dodatkowo, jeśli uwzględnimy wydatki budżetu państwa na składki na ubezpieczenie społeczne oraz zdrowotne za nianie, a także środki UE, jakie otrzymały podmioty niepubliczne na funkcjonowanie miejsc opieki, wydatki na system opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 wzrosły z 2 120,8 mln zł w 2020 roku do 2 358,7 mln zł w roku 2021. Poza tym, w 2022 roku ZUS przyznał rodzinny kapitał opiekuńczy na 609 263 dzieci na kwotę 3 501,3 mln zł.

Polityka rodzinna na Litwie przez lata zorientowana była na wspieranie rodziców w samodzielnej opiece nad małymi dziećmi poprzez gwarantowanie urlopów rodzicielskich, stąd rozwój opieki formalnej nad dziećmi do lat 3 nie był priorytetem. Usługi opieki formalnej skierowane są do dzieci od urodzenia do 6-go roku życia, a rynek usług opieki nad dziećmi najmłodszymi (do 2-go roku życia) jest silnie sprywatyzowany (UNDP 2022). System opieki i edukacji dzieci do lat 6 podlega w całości Ministerstwu Edukacji, Nauki i Sportu. W 2021 został ogłoszony Narodowy Plan Rozwoju Edukacji na lata 2021-2030, jednakże jego cele ukierunkowane są przede wszystkim na zwiększanie dostępności opieki dla dzieci w wieku pomiędzy 3-cim a 6-tym rokiem życia, w tym dzieci z rodzin ubogich, terenów wiejskich i dzieci z niepełnosprawnościami oraz poprawę jakości opieki i zwiększenie liczby personelu.

Reasumując, działania podejmowane w Polsce w zakresie finansowania systemu opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 zapewniają prawo do opieki wszystkim dzieciom. W Polsce nie ma żadnych przeszkód prawnych do przyjmowania do placówek opieki dzieci z różnych środowisk, o różnym pochodzeniu społecznym czy etnicznym, jak też dzieci z niepełnosprawnościami. Regulacje ustawowe przewidują stosunkowo szeroki zakres dofinansowania zarówno podmiotów prowadzących instytucje opieki, jak też rodziców. Innymi słowy, finansowanie wczesnej edukacji i opieki realizuje oświadczenie 10, które kładzie nacisk na rozwijanie działań w tym zakresie. Jednocześnie przepisy dotyczące finansowania zakładają ścisłą współpracę ze wszystkimi podmiotami świadczącymi usługi dla dzieci, w tym z jednostkami oświatowymi, ośrodkami pomocy społecznej oraz – dodatkowo – z instytucjami, które nie są powiązane w bezpośredni sposób z instytucjami wczesnej edukacji i opieki, ale także są zaangażowane w system świadczenia tychże usług, np. instytucje rynku pracy, Fundusz Pracy czy Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Regulacje ustawowe integrują również i koordynują służby odpowiedzialne za poszczególne uregulowania dotyczące wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, w tym m.in. służby sanitarne czy służby odpowiedzialne za spełnianie wymogów BHP. Warto podkreślić, że rozwój instytucji opieki nad dzieckiem do lat 3 jest kontynuowany przez kolejne rządy (np. program Maluch jest, z różnymi modyfikacjami, kontynuowany począwszy od 2011 r.).

6.2. Wnioski z badań własnych na temat zarządzania i finansowania wczesnej edukacji i opieki

W badaniach ilościowych i jakościowych pytano o główne źródła finansowania placówek oraz o ocenę istniejących metod finansowania.

Żłobki i kluby dziecięce

Zdecydowana większość badanych żłobków (79,2%) i klubów dziecięcych (67,4%) korzystała z dofinansowania w ramach programu „Maluch+” w ciągu trzech lat poprzedzających badanie. Drugim w kolejności źródłem finansowania (dla 40,6% żłobków i 43,5% klubów dziecięcych) była dotacja z budżetu samorządu terytorialnego (gminy). Wśród postulatów zmian przedstawiciele żłobków i klubów dziecięcych podkreślali potrzebę ustalenia obowiązkowej dotacji celowej z budżetu gminy na każde dziecko uczęszczające do placówki, przy czym przedstawiciele żłobków wskazywali na potrzebę wyrównania dotacji bez względu na tym placówki wczesnej opieki. Wskazywano też na potrzebę objęcia dofinansowaniem z MALUCH+ nie tylko nowych miejsc, ale także już istniejących. Wskazywano również na wysokie koszty szkoleń dla opiekunów, stanowiące barierę korzystania z nich podkreślając potrzebę ustanowienia osobnego funduszu szkoleniowego dla opiekunów, którego koszty byłyby pokrywane ze środków publicznych.

Opiekunowie dzienni

Zgoła inaczej wygląda sytuacja opiekunów dziennych. Większość podmiotów zatrudniających opiekunów wskazała, że nie korzystali oni z programów dofinansowania kosztów opieki. (44,4% korzystających w stosunku do 36,7% niekorzystających). Wśród korzystających nieco więcej podmiotów uzyskało dofinansowanie z programu „Maluch+” (N=20) aniżeli z budżetu gminy (N=18). Również większość opiekunów prowadzących działalność gospodarczą nie korzystała z publicznych środków finansowych (N=18). Wśród tych, którzy z nich skorzystali najczęściej było opiekunów pozyskujących dofinansowanie z dotacji gminnej (N=8). Tylko jeden opiekun dzienny skorzystał z programu „Maluch+”. Niemając poczucia stabilności finansowej, opiekunowie postulowali zmiany w systemie finansowania opieki tak, by dopłaty kierowane były do wszystkich miejsc opieki i dla każdego dziecka, bez względu na formę tejże opieki (żłobek, klub dziecięcy, opiekun dziecięcy). Badani zgłaszali również potrzebę stworzenia sieci instytucji dziennych opiekunów, w ramach której wytworzyłaby się wspólnota działająca na jednolitych zasadach i sprzyjająca wymianie informacji, doświadczeń, kształcenia, metod współpracy z rodzicami.

6.3. Podsumowanie

Powyższa analiza wskazuje na stosunkowo szerokie możliwości finansowania opieki nad dzieckiem do lat 3, w tym również pozyskiwania środków na zapewnienie opieki przez rodziców i opiekunów dzieci z rodzin ubogich i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Regulacje ustawowe dotyczące dofinansowania kosztów opieki oraz RKO stanowią istotne instrumenty wsparcia finansowego rodziców. Poza tym, stosunkowo wiele badanych żłobków i klubów dziecięcych korzysta z instrumentu finansowego jakim jest program „Maluch+”. Z drugiej strony,

badania wśród opiekunów dziennych wskazują, że ta grupa nie ma poczucia stabilności finansowej związanej z możliwością pozyskiwania środków w ramach dofinansowania z programu czy z samorządów terytorialnych. Stąd rekomendacje ukierunkowane są na zapewnienie większej dostępności wsparcia finansowego dla podmiotów zapewniających opiekę.

1. Warto rozważyć rozwijanie dostępności do usług wczesnej edukacji i opieki m.in. poprzez promowanie dostępnych i rozważenie dodatkowych instrumentów, które zachęciłyby podmioty indywidualne i instytucjonalne do oferowania usług dziennego opiekuna. Wzrost liczby instytucji dziennego opiekuna w ostatnim okresie wskazuje na duży potencjał tej formy opieki, szczególnie w małych środowiskach.

7. Podsumowanie i rekomendacje

Wnioski z analizy i oceny jakości i dostępności systemu wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi pod kątem spełniania Zaleceń Rady UE wskazują, że polski system spełnia wiele zawartych w nich zapisów. Mimo wciąż niskiego udziału dzieci do 3 roku życia we wczesnej edukacji i opiece, system jest dobrze osadzony w ramach prawnych i obserwujemy jego stopniowy rozwój, choć wciąż widoczne są dysproporcje w dostępie do usług np. pomiędzy miastami i terenami wiejskimi. Wzrasta zarówno liczba żłobków i klubów dziecięcych, miejsc w instytucjach opieki oraz liczba dzieci objętych opieką, jak i nakłady finansowe na rozwój systemu. Obecne są mechanizmy dofinansowania opieki dla dzieci, w tym dla dzieci pochodzących z uboższych rodzin.

Regulacje prawne zakładają koordynację zaangażowanych służb zarówno z poziomu administracji rządowej, jak również jednostek samorządowych. Dodatkowo, tworzą ramy współpracy ze wszystkimi podmiotami świadczącymi usługi dla dzieci, zarówno takimi, które są bezpośrednio zaangażowane w świadczenie usług, jak też instytucjami niepowiązanymi z nimi bezpośrednio, ale również zaangażowanymi w system (jak instytucje rynku pracy czy Zakład Ubezpieczeń Społecznych). Regulacje ustawowe integrują również służby odpowiedzialne za poszczególne uregulowania dotyczące wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (np. służby sanitarne). Natomiast w nieco mniejszym zakresie ustawa reguluje koordynację ze służbą zdrowia.

Wraz ze stopniowym rozwojem systemu i rozbudową jego złożoności instytucjonalnej pojawia się potrzeba podnoszenia standardów jakości wczesnej edukacji i opieki. W zaleceniach Rady UE oraz oświadczeniach znajdują się zapisy, których polski system nie uwzględnia w bezpośredni bądź dostateczny sposób. Na tej podstawie można wskazać kierunki niezbędnych zmian, których celem będzie podnoszenie standardów jakości wczesnej edukacji i opieki. Badania empiryczne wskazują na potrzebę zwiększenia dostępności opieki, w zapewnienia równego dostępu na terenach wiejskich i terenach miejskich oraz zwiększenie dostępu do opieki dla dzieci z niepełnosprawnościami. Niezbędne jest również podnoszenie kwalifikacji i kompetencji kadr oraz przygotowanie kadr i infrastruktury tak, by spełniała warunki opieki włączającej, w tym wobec dzieci z niepełnosprawnościami. Niezbędne jest wprowadzenie w sposób bardziej sformalizowany ram jakości i programów nauczania. Badani postulują również potrzebę zrównania warunków pozyskania finansowania ze środków publicznych dla różnych typów opieki.

Kierunki postulowanych zmian na podstawie wyżej opisanych wyników analiz legislacyjnych i badań terenowych

Na podstawie zaprezentowanych w niniejszym raporcie wniosków z analizy zostało sformułowanych szereg rekomendacji, które mogą być podstawą do wyznaczenia kierunku niezbędnych zmian pod kątem ulepszania standardów jakości polskiego systemu wczesnej edukacji i opieki.

I. W odniesieniu do dostępności usług

- W celu osiągnięcia wskaźników dostępu do usług wyznaczonych w Zaleceniach Rady Europy z 2022 r. należy kontynuować inwestowanie w kreowanie nowych miejsc opieki, w tym również w formie dziennych opiekunów. Należy położyć szczególny nacisk na niwelowanie różnic w dostępności do usług między miastem i wsią. Dobrym krokiem w tym kierunku jest Program MALUCH+ Edycja 2022, która stwarza szerokie możliwości zmniejszenia różnic w dostępności do systemu opieki między wsią i miastem.
- Należałoby kontynuować wprowadzania dodatkowych mechanizmów i instrumentów mających na celu objęcie opieką większej liczby dzieci z niepełnosprawnością ruchową, sensoryczną lub intelektualną (dofinansowanie wyposażenia instytucji opieki, , szkolenie kadr).
- Wprawdzie zgodnie z regulacjami prawnymi spełnione są wymogi dotyczące dostępności godzinowej opieki, można jednak rozważyć działania w kierunku bardziej elastycznego czasu opieki (godzin pracy placówek), zarazem zapewniając warunki *work-life balance* rodzicom aktywnym na rynku pracy. W tym celu można wprowadzić w kolejnych edycjach Programu MALUCH+ odpowiednie zachęty finansowe.

II. W odniesieniu do personelu opiekuńczego

- Istnieje potrzeba podniesienia statusu zawodowego personelu instytucji wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem. Warto również położyć nacisk na zatrudnianie kadry pedagogicznej składającej się ze specjalistów posiadających pełne kwalifikacje zawodowe ze specjalizacją we wczesnej edukacji. Zatrudnienie wysokiej klasy specjalistów można powiązać z wprowadzeniem szerszych możliwości awansu zawodowego i poziomu wynagrodzeń.
- Należy też dążyć do poprawy warunków pracy, w tym poprzez zapewnienie bardziej odpowiedniego poziomu wynagrodzeń oraz możliwości awansu i rozwoju zawodowego. Wynagrodzenia w sektorze publicznym łączyłyby się z większymi dotacjami z funduszy samorządowych lub rządowych. Wynagrodzenia w sektorze prywatnym reguluje rynek. Nie mniej można rozważyć większe obciążenie rodziców kosztami opieki w powiązaniu z jakością opieki i kwalifikacjami opiekunów, z zagwarantowaniem wsparcia dla rodzin gorzej sytuowanych. Takie działania zwiększałyby atrakcyjność zatrudnienia w sektorze wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem dla lepiej wykwalifikowanego personelu, poszukującego odpowiedniej kariery zawodowej.
- Istotne jest, żeby personel miał zapewniony czas na prowadzenie działań związanych z wypełnianiem obowiązków zawodowych innych aniżeli bezpośrednia praca z dziećmi,

takich jak planowanie, kontakty z rodzicami, współpraca z innymi specjalistami i współpracownikami oraz dostęp do odpowiednich funduszy szkoleniowych na rozwój zawodowy i podnoszenie kwalifikacji i kompetencji zawodowych.

- Korzystne może być szkolenie personelu dotyczące pracy z grupami zróżnicowanymi językowo i kulturowo, pochodzącymi z rodzin należących do mniejszości, rodzin migrantów i rodzin o niskich dochodach oraz dziećmi z niepełnosprawnościami.
- Należy włączyć w zakres programowy szkoleń opisany w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2011 r. w sprawie zakresu programów szkoleń dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennego opiekuna zagadnienia dotyczące ochrony i praw dziecka oraz kwestie związane z efektywną komunikacją z dorosłymi, zarządzaniem konfliktem.
- Przydatne byłyby szkolenia dla kadry zarządzającej jednostkami opieki – wiedza i ćwiczenie umiejętności z obszaru zarządzania jednostkami opieki, zarządzania zasobami ludzkimi, administrowania i przedsiębiorczości, komunikacji i budowania zespołów.
- Rozważenia wymaga wprowadzenie pracowników wspomagających pracę opiekunek i opiekunów np. asystentów, jak również tzw. opiekuna na zastępstwo w przypadku nieobecności z powodu choroby lub wypadku losowego opiekuna samozatrudnionego.
- Korzystne byłoby wprowadzenie systemu monitorowania warunków pracy i zatrudnienia oraz rozwoju zawodowego opiekunek/opiekunów żłobków, klubów dziecięcych i opiekunów dziennych, zbierać opinie od pracowników i kadry zarządzającej, jak również od organizacji reprezentujących pracowników i pracodawców instytucji opieki.

III. W odniesieniu do programu nauczania

- Należy opracować ramy jakości i wytyczne do programów nauczania uwzględniające standardy opiekuńcze, partycypacji rodzicielskiej, standardy edukacyjne oraz dotyczące monitorowania rozwoju psycho-społecznego dzieci. Standardy powinny uwzględniać potrzebę integracji dzieci pochodzących ze środowisk defaworyzowanych, rodzin migrantów oraz potrzeby dzieci z niepełnosprawnościami. Przykładami wdrożonych programów nauczania są programy opracowane w innych krajach (np. Czechach).
- Warto byłoby sprecyzować programy nauczania i ramy jakości na poziomie krajowym. Zgodnie z zaleceniami unijnymi, idealnym rozwiązaniem byłoby, aby takie ramy definiowały cele pedagogiczne, umożliwiając nauczycielom i opiekunom dostosowanie swojego podejścia do indywidualnych potrzeb dzieci, oraz aby zapewniały wytyczne dla wysokiej jakości środowiska edukacyjnego (np. budowanie pewności siebie u dziecka poprzez rozwijanie umiejętności motorycznych; rozwijanie umiejętności komunikacji społecznej, wchodzenia w interakcje z innymi, nawiązywania więzi społecznych i szacunku dla różnorodności; kształtowanie oraz trenowanie umiejętności koncentracji i uwagi; nauczanie języka/języków obcych).
- Korzystne dla programów nauczania może być szkolenie personelu dotyczące pracy z grupami zróżnicowanymi językowo i kulturowo, pochodzącymi z rodzin należących do mniejszości, rodzin migrantów i rodzin o niskich dochodach oraz dziećmi z niepełnosprawnością.

- Należy włączyć w zakres programów szkoleń dostępnych dla opiekunów w żłobkach i klubach dziecięcych oraz dla dziennych opiekunów w odrębny i systematyczny sposób zagadnienia poświęcone bezpieczeństwu, ochronie i prawom dziecka.

IV. W odniesieniu do monitorowania i oceny jakości

- Warto rozważyć opracowanie i zestandaryzowanie metod i narzędzi monitorowania i oceny jakości pracy (np. obserwacji, dokumentacji oraz opisowej oceny kompetencji i procesu uczenia się dzieci) na poziomie kraju, a następnie ich upowszechnienie. Wypracowane narzędzia powinny uwzględniać zakres świadczonej opieki oraz typ placówki (żłobek, klub dziecięcy, podmiot zatrudniający opiekuna dziennego, opiekun prowadzący własną działalność gospodarczą). Narzędzia mogą być upowszechniane w formie zaleceń i dobrych praktyk i powinny służyć zarówno ewaluacji wewnętrznej funkcjonowania placówki jak i komunikacji z rodzicami.

V. W odniesieniu do zarządzania i finansowania

- Kontynuowanie i rozwijanie programów zwiększających dostępności finansową opieki (w tym RKO, Maluch+). Promowanie korzystania z programów wśród samorządów lokalnych, zwiększanie wiedzy o dostępnych opcjach wsparcia finansowego i promowanie korzystania z nich przez opiekunów dziennych.

Raporty cząstkowe i inne materiały stanowiące podstawę opracowania:

Abucewicz M. (2023), Analiza i ocena jakości i dostępności systemu wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi do lat 3 w Polsce pod kątem spełniania Zaleceń Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2019 r. w sprawie wysokiej jakości systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (2019/C 189/02), raport IPiSS.

Giermanowska E., Raclaw M (2023), Badanie empiryczne dostępu, jakości i standardów opieki nad dziećmi do lat 3. Raport metodologiczny, raport IPiSS.

GUS (2021), Stan zdrowia ludności Polski w 2019 r. Analizy statystyczne. Warszawa.

GUS (2022), Żłobki i kluby dziecięce w 2021 r. Informacje sygnałowe. OECD (2016),

Education at a Glance 2016: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris,

<http://dx.doi.org/10.1787/eag2016-en>.

OECD (2021), Education Policy Outlook 2021: Shaping Responsive and Resilient Education in a Changing World, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/3fb4364b-en/index.html?itemId=/content/component/3fb4364b-en>.

Rada Unii Europejskiej (2019), Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2019 r. w sprawie wysokiej jakości systemów wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (2019/C 198/02).

Rada Unii Europejskiej (2022), Zalecenia Rady w sprawie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem: cele barcelońskie na 2030 rok.

Sowa-Kofta A. (2023), Opieka nad dziećmi w wieku do lat 3 w wybranych krajach Unii Europejskiej, raport IPiSS.

Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 w 2021 r. (2022). Warszawa.

Wróblewski J. (2023), Badanie empiryczne dostępu, jakości i standardów opieki nad dziećmi do lat 3. Raport z badań, IPiSS.